

# MAM PRAWO WIEDZIEĆ I DZIAŁAĆ

Podręcznik Seniora – lidera lokalnych inicjatyw  
ekologicznych

*Michał Brennek*



**RADY SENIORÓW  
W PRAKTYCE**

Warszawa 2017

  
**MAM PRAWO  
WIEDZIEĆ  
I DZIAŁAĆ**

Niniejsza książka powstała w ramach projektu „Mam prawo wiedzieć i działać! Inicjatywy obywatelskie seniorów na rzecz lokalnych społeczności i rozwoju Rad Seniorów”, realizowanego przez Fundację Ziemia i Ludzie. Publikacja prezentuje najważniejsze problemy, jakie obecnie napotyka społeczności lokalne w obszarze ochrony środowiska naturalnego, jak również przedstawia sposoby ich rozwiązywania dzięki partycypacji społecznej. (Pojęcie partycypacja społeczna oznacza udział obywateli w zarządzaniu sprawami społeczności, które są członkami).

W pierwszej części publikacji prezentujemy ideę przywództwa dla zrównoważonego rozwoju oraz partycypację obywatelską – działania zaangażowanej społeczności lokalnej. Stanowi to klucz do tworzenia lepszych warunków życia. Przedstawiamy także najważniejsze problemy, z jakimi borykają się nasze małe ojczyzny i wskazujemy narzędzia do rozwiązywania konfliktów związanych z jakością i ochroną środowiska.

Część druga jest poświęcona metodom diagnozowania problemów występujących lokalnie. Prezentujemy przykładowe techniki diagnostyczne, takie jak mapowanie społecznościowe, spacer badawczy, czy warsztaty przyszłościowe.

Diagnoza problemu uświadomi nam, jaka zmiana jest pożądana w danej społeczności. Dlatego w części trzeciej przedstawimy formułę projektu, będącego efektywnym narzędziem wprowadzania zmiany.

Czwarty dział omawia sposób myślenia o wprowadzaniu zmiany w społeczności lokalnej – to jest metodę pracy projektowej. Prezentuje także sposoby zarówno formalnej, jak i nieformalnej współpracy z jednostkami samorządu terytorialnego w ramach inicjatyw lokalnych oraz grantów.

Ostatni rozdział omawia nowe możliwości zaangażowania się w działania na rzecz zrównoważonego rozwoju i wpływania na lokalne otoczenie, jakie powstają dzięki Radom Seniorów. Prezentuje cele i korzyści istnienia Rad Seniorów i warunki niezbędne dla ich utworzenia i działalności.

Publikacja zawiera także spis użytecznych źródeł internetowych wraz z krótkimi komentarzami.

Autor i zespół Fundacji Ziemia i Ludzie mają nadzieję, że niniejsza publikacja będzie stanowić źródło wiedzy i inspiracji oraz zachęci Państwa do aktywności w swojej społeczności.

# MAM PRAWO WIEDZIEĆ I DZIAŁAĆ

Podręcznik Seniora – lidera lokalnych  
inicjatyw ekologicznych

*Michał Brennek*



Warszawa 2017

# Spis treści

<b>DZIAŁ 1</b> <b>JAK KAŻDY Z NAS MOŻE WPLYWAĆ NA CAŁY ŚWIAT?</b> .....	3
<b>DZIAŁ 2</b> <b>JAK DIAGNOZOWAĆ PROBLEMY W SWOIM OTOCZENIU?</b> .....	26
<b>DZIAŁ 3</b> <b>POPROWADŹ ZMIANĘ W SWOIM OTOCZENIU DZIĘKI PROJEKTOM</b> .....	40
<b>DZIAŁ 4</b> <b>JAK ZMIENIAĆ LOKALNĄ RZECZYWISTOŚĆ?</b> .....	50
<b>DZIAŁ 5</b> <b>RADY SENIORÓW W PRAKTYCE</b> .....	57

Redakcja merytoryczna: Danuta Zalewska

Redakcja techniczna: Ewelina Skoczeń

Korekta: Anna Dudkiewicz

Fotografie: Shutterstock, Fotolia, Pixabay

Skład: Agencja Reklamowa M&P

Copyright© Fundacja Ziemia i Ludzie

ul. Napoleona Bonaparte 47 B

04-965 Warszawa

[www.ziemiailudzie.pl](http://www.ziemiailudzie.pl)

Wydanie II

ISBN: 978-83-935905-8-2



**ASOS 2014-2020**

Rządowy Program na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014-2020

Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej

Projekt jest współfinansowany ze środków otrzymanych od Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej w ramach Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014-2020

Publikacja dofinansowana przez

Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska

i Gospodarki Wodnej w Warszawie [www.wfosigw.pl](http://www.wfosigw.pl)



Wojewódzki Fundusz  
Ochrony Środowiska  
i Gospodarki Wodnej  
w Warszawie



# **DZIAŁ 1**

## **JAK KAŻDY Z NAS MOŻE WPŁYWAĆ NA CAŁY ŚWIAT?**

### **Dlaczego senior jest dobrym liderem?**

W mediach słowo „lider” jest odmieniane przez wszystkie przypadki. Jednak, jak pokazuje doświadczenie, nie każdy może być skuteczny. Ale, co ważne, każdy może wykształcić w sobie cechy przywódcze, które wykorzystywane na co dzień przyniosą dużo pozytywnej energii – niezależnie od tego, czy działamy w ramach rodziny, grupy znajomych czy środowiska lokalnego. Warto zauważyć, że bycie przywódcą to nie tylko bycie prezesem dużej firmy. To bycie skutecznym na co dzień w swoich działaniach. Można być przywódcą swojej rodziny, samego siebie, grupy przyjaciół, czy swojego wnuka.

Jedno z najważniejszych czasopism biznesowych opublikowało niedawno listę najważniejszych cech, jakie powinien posiadać skuteczny przywódca. Są to:

- **Uczciwość** – zarówno wobec siebie, jak i wobec innych. Ta cecha powoduje, że ludzie chcą z nami współpracować i za nami podążać. Jest najważniejszą podstawą tworzenia dobrej atmosfery w grupie współpracowników. Pamiętajmy też, że w dzisiejszym świecie mediów społecznościowych wszyscy patrzą na nasze działania i wytkną nam bezlitośnie każdą chwiejność.
- **Umiejętność delegowania** – jej podstawą jest zrozumienie, że nie jesteśmy w stanie zrobić wszystkiego samemu. I tu nawet nie chodzi o ilość zadań, ale o ich jakość. Każdy człowiek ma przecież różne kompetencje. Niektórzy czują się dobrze planując skrupulatnie, inni czują się dobrze „wymyślając pomysły”. Nie oznacza to, że ktoś jest gorszy czy lepszy – chodzi o różnice kompetencji. Warto więc zaufać swojemu zespołowi (niezależnie, czy mówimy o rodzinie, grupie przyjaciół, czy o współpracownikach) i dzielić się takimi zadaniami, które nie leżą w naszych kompetencjach, a są zgodne z kompetencjami zespołu. W ten sposób nie męczymy się wykonując nasze zadania, jesteśmy bardziej produktywni, a nasza praca ma lepszą jakość.
- **Komunikacja** – to też bardzo popularne słowo. Pamiętajmy jednak, że zamiast się „komunikować”, lepiej jest „szczerze pogadać”. Dobry lider jest osobą, do której zawsze można przyjść, a jeżeli w jego pracy były zachowane dwa poprzednie punkty, to współpracownicy będą przychodzić do swojego przywódcy nie tylko z problemami, ale od razu z gotowymi rozwiązaniami. Nieodzowną cechą dobrej komunikacji jest otwartość nie tylko na to, co my aktualnie czujemy, ale także na to, jak się czuje nasz rozmówca.
- **Pewność działania – pewność siebie** – bardzo ważną rolę lidera jest utrzymywanie wysokiego morale w zespole. Jeżeli jesteśmy pewni swojego celu, a jednocześnie mamy przekonanie, że nasze działanie jest słuszne, wszystkie przeciwności są tylko tymczasowymi pożarami, które szybko ugasimy, a zespół będzie nam wdzięczny za podtrzymanie dobrej atmosfery.
- **Poświęcenie** – są dwa typy generałów: ci, którzy mówią „naprzód”, i ci, którzy mówią „za mną”. Nietrudno stwierdzić, kto jest prawdziwym liderem, prawda? Nic tak nie motywuje ludzi jak widok przywódcy, który sam robi dokładnie to, czego oczekuje, ramię w ramię ze swoim zespołem. Jeżeli robimy cokolwiek, wkładając w to siebie i swoje serce, to nikt nie będzie mógł się oprzeć i podążyć za nami.



- **Pozytywne myślenie** – potrafi zdziałać cuda. Nasz mózg ma taką właściwość, że potrafi się sam zaprogramować. Jeżeli uważasz, że coś się nie uda, Twój mózg w to wierzy. Na szczęście możemy się przeprogramować i myśleć pozytywnie. Jeżeli jest to zbyt trudne, warto podzielić wyzwanie na mniejsze kawałki. Po prostu, jeśli musisz przenieść górę, zacznij od jednego kamyka! Pozytywne myślenie ma też tę zaletę, że przyciąga do Ciebie ludzi pozytywnych, a eliminuje niedowiarków i narzekaczy.
- **Kreatywność** – dobry lider musi być kreatywny, bo przewodząc zespołowi musi stosować nieszablonowe rozwiązania. Są dwie podstawy kreatywności: intelekt i doświadczenie. To właśnie tego ostatniego elementu często brakuje współczesnym liderom, natomiast seniorom nie brakuje właśnie doświadczenia.
- **Intuicja** – badania nad intuicją są prowadzone od dawna, jednak wciąż nie potrafimy do końca zdefiniować, jak ona działa. Jeżeli chodzi o przywództwo, intuicja jest bardzo ważna. Lider porusza się bardzo często po nieznanym terenie, a to oznacza, że nie istnieją sprawdzone rozwiązania. Jeżeli czujesz, że coś jest niewłaściwe – po prostu zrób to inaczej.
- **Inspiracja** – jest jednym z najważniejszych czynników spajających zespół. Inspirujcie się nawzajem i mówcie sobie o tym, co dla Was było ważne. Jeżeli pracujesz nad jakimś problemem lokalnym – sprawdź, czy gdzieś na świecie nie istnieją gotowe rozwiązania i zaadaptuj je do własnych celów.
- **Empatia** – czy też szerzej: inteligencja emocjonalna. Psychologowie odkryli, że ma kolosalne znaczenie nie tylko w relacjach rodzinnych czy przyjacielskich, ale także w pracy. Pozwala nam na stworzenie właściwej do rozwoju atmosfery, oraz na wspieranie się, a to są najsilniejsze elementy wzmacniania zespołu.
- **Dojrzałość** – powoduje, że lider będzie tworzył dobre relacje ze swoim otoczeniem. Będzie udzielał wsparcia oraz tworzył spokojną, ugodową atmosferę. Będzie także konsekwentny w swoich decyzjach, co jest kluczowe dla spokoju i motywacji osób mu towarzyszących.
- **Cierpliwość** – to bardzo ważna cecha lidera, która wciąż pozostaje niezrozumiana. Cierpliwość nie oznacza biernego czekania, ale mądre działanie. Jeżeli zadania wykonuje zespół, rolą lidera jest usuwanie wszelkich przeszkód i wspieranie wszelkich działań, jakie podejmuje zespół.





Tak cechy idealnego lidera zdefiniowało jedno z najważniejszych wydawnictw biznesowych. A teraz, proszę, zaznacz te cechy, co do których masz poczucie, że je posiadasz. Które z nich są Twoją mocną stroną? Które chcesz jeszcze rozwinąć?

**Seniorzy pełnią ważną rolę w strukturze społecznej i właśnie dlatego są skutecznymi przywódcami, nawet jeśli ich przywództwo ogranicza się tylko do opieki nad wnukami, czy też do animowania grupy przyjaciół.**

Możesz też zauważyć, że wiele z tych cech ludzie rozwijają wraz z wiekiem i zdobywanym doświadczeniem. Być może wielu z nich używasz codziennie w gronie rodzinnym, czy w grupie przyjaciół. To właśnie dlatego seniorzy pełnią tak ważną rolę w strukturze społecznej i właśnie dlatego są skutecznymi przywódcami, nawet jeśli ich przywództwo ogranicza się tylko do opieki nad wnukami, czy też do animowania grupy przyjaciół (czyli pobudzania do działania, zachęcania do czegoś, ożywiania).

## Co to znaczy być obywatelem?

Jest wiele definicji bycia obywatelem i postawy obywatelskiej. Najprościej mówiąc, być obywatelem to znaczy interesować się tym, co dzieje się wokół mnie, jak również i tym, co dzieje się z ludźmi wokół mnie.

Często mówi się o Polsce, że mamy bardzo niski kapitał społeczny. Co to znaczy? Po pierwsze oznacza to, że przestaliśmy dbać o dobro wspólne. Przemiany ustrojowe spowodowały po pierwsze, że wszystko jest czyjeś, a więc często pojawiają się myśli i powstaje przeświadczenie: „to nie moja sprawa”. Po drugie wykształciło się w nas przekonanie, że to, co pozostało wspólne – stało się niczyje. Po trzecie, często patrzymy na procesy globalne i myślimy: „ja i tak nic nie mogę z tym zrobić, nie mam na to wpływu, nie dam rady”.

Wróćmy na chwilę do kluczowej cechy lidera: pozytywne myślenie. Jeżeli mam przenieść górę, powinienem zacząć od jednego kamienia. Właśnie dlatego



tak ważne są inicjatywy lokalne. Tak naprawdę żyjemy lokalnie, a nie globalnie, i to ten swój mały świat możemy łatwiej kształtować. Wielki świat jest więc sumą małych ojczyzn. Bycie obywatelem zaczyna się zatem od tego, że dbamy o nasze najbliższe otoczenie i o ludzi, których znamy.

### Kluczową cechą lidera jest pozytywne myślenie.

Oznacza to, że usuwamy najpierw te problemy, które nas boją, bo widzimy je w swoim otoczeniu. Jedną z zasad zrównoważonego rozwoju jest: „myśl globalnie, działaj lokalnie” – jest w niej wiele mądrości. Jeżeli popatrzymy na wielki problem, to łatwo możemy się zniechęcić i poddać. Tymczasem pamiętając o tym, że podejmujemy działanie dlatego, ponieważ jakiś problem istnieje, to działając lokalnie bardzo szybko przekonamy się, że nasza praca przynosi efekty właśnie tu, gdzie działamy. Czy świat zmienił się dzięki temu na lepsze? Tak – tu, gdzie mieliśmy na to wpływ. A reszta jest poza naszą kontrolą. Ale dzięki współczesnym technologiom myślący podobnie jak my ludzie dowiedzą się o naszych działaniach i być może zastosują je u siebie. Działając w naszym najbliższym otoczeniu jako świadomi obywatele, robiąc dokładnie tyle, ile możemy, zmieniamy nasz świat na lepsze. I tylko tyle potrzeba.

**Jako ćwiczenie, za pomocą Internetu wyszukaj 3 inicjatywy oddolne (tworzone przez ruchy społeczne – zwykłych ludzi), które zmieniły lokalne uwarunkowania na lepsze. Czy możesz skorzystać z ich doświadczeń? Jak się skontaktować z liderami tych inicjatyw?**

## Dlaczego ekologia jest taka ważna?

„Ekologia” to kolejne słowo odmieniane we współczesnej kulturze przez wszystkie przypadki. Mamy ekologiczne pralnie, ekologiczną żywność, ekologiczne ubrania, nawet ekologiczne samochody. W popularnej świadomości ekologia kojarzy się z produktami przyjaznymi dla środowiska naturalnego, ale niestety – niesłusznie – także z gorszą jakością i mniejszą trwałością. Tak naprawdę ekologia to nauka zajmująca się strukturą i funkcjonowaniem środowiska oraz organizmów je zamiesz-



kujących. Z greckiego: *oikos* oraz *lógos* – łącznie oznacza naukę o domu. A skoro mówimy o całym domu, to mamy na myśli nie tylko naturę, ale także człowieka, który jest jej częścią.

Jeżeli chcielibyśmy mówić tylko o ochronie środowiska, powinniśmy mówić raczej o sozologii, czyli o nauce zajmującej się właśnie ochroną środowiska, ochroną przyrody i jej zasobów, poszukiwaniem skutecznych sposobów zapobiegania degradacji środowiska. W ramach sozologii opracowywane są praktyczne metody działania, zmierzające do zapobiegania lub łagodzenia skutków niekorzystnych zmian środowiska. A ekologia jest pojęciem szerszym, bo bada też zależności pomiędzy organizmami. Analizuje wiele czynników, wśród nich także wpływ gospodarki człowieka na problemy środowiska. Obecnie jednym z najważniejszych problemów ekologii jest zmiana klimatu, która zachodzi bardzo szybko i wywołuje skutki widoczne we wszystkich częściach Ziemi.

W latach dziewięćdziesiątych wydawało się, że kraje naszego regionu mają do nadrobienia olbrzymią cywilizacyjną lukę, jeśli chodzi o ochronę poszczególnych komponentów środowiska. O problemie zmian klimatu mówiło się wtedy stosunkowo ostrożnie, i to nie tylko u nas w Polsce, ale i na świecie. A przecież

już od końca lat osiemdziesiątych James Hansen, amerykański fizyk i klimatolog, zwany dziś „dziadkiem globalnego ocieplenia”, publikował bardzo rzetelne artykuły naukowe pokazujące, jak ogromny problem wkrótce nas czeka. Także już od lat siedemdziesiątych ubiegłego wieku amerykański profesor zarządzania Dennins Meadows zwracał uwagę na problem wyczerpujących się zasobów, m.in. w książce: *Granice wzrostu*, napisanej wraz z zespołem w 1972 roku. Czy ci obydwaj znani amerykańscy uczeni skutecznie nas ostrzegli? Niestety nie.

Zatem współcześnie zagrożenia ekologiczne, z którymi się stykamy, mają tak wielką skalę, że wpływają na gospodarkę człowieka. Nie chodzi tu tylko o zanieczyszczenie środowiska czy choroby cywilizacyjne, ale także rzeczywiste straty będące skutkami naszej działalności.

Dotarliśmy jako cywilizacja do takiego punktu, w którym, aby możliwy był trwały rozwój z poszanowaniem praw przyszłych pokoleń, należałoby zmniejszyć naszą gospodarkę! Jest to jeden z największych paradoksów w historii człowieka. Obecnie wpływ człowieka na środowisko obserwuje KAŻDY na Ziemi. Niektórzy naukowcy nazywają nawet naszą epokę antropocenem, czyli pierwszą epoką geologiczną zdominowaną działalnością człowieka, w której to właśnie człowiek wpływa na funkcjonowanie procesów przyrodniczych, zachodzących w skali globu, oraz pozostawia trwałe ślady swej działalności w środowisku. Skutki zbyt ambitnych i nieprzemysłanych działań naszej cywilizacji zaczynamy już odczuwać sami. W 2012 roku amerykańskie media, z natury sceptyczne wobec antropogenicznej natury zmian klimatu, nazwały huragan Sandy, który nawiedził wybrzeże USA na przełomie października i listopada tego roku – huraganem Exxon lub huraganem Shell, od nazw znanych firm paliwowych. Dlaczego? Otóż świat naukowy nie ma wątpliwości co do tego, że spalanie paliw kopalnych na niespotykaną dotąd skalę dostarcza do atmosfery Ziemi gazów cieplarnianych, powodujących zwiększenie dostępnej energii w atmosferze planety, a tym samym, wzrost średniej temperatury jej powierzchni. Niedawne analizy pokazały także, że przed pełnymi skutkami zwiększonej zawartości CO<sub>2</sub> w atmosferze chronią nas różne aerozole, produkowane przez przemysł i transport. Jak to się mogło stać, że przed skutkami jednego kryzysu środowiska chroni nas inny?

**Istnieją dwa fundamentalne wyzwania – ochrona klimatu oraz nieodłącznie z tym związane wyzwania energetyczne naszej cywilizacji. Wystarczą one, żeby pokazać dzisiejsze powiązania wszystkich problemów środowiska, społeczeństw, wyzwań ekonomicznych, energetycznych oraz systemowych.**

O ile w 2002 roku mogliśmy skupić się na realizacji celów edukacyjnych i ochronnych dla poszczególnych komponentów środowiska, o tyle obecnie jest to już niemożliwe. Stoimy przed globalnym wyzwaniem klimatycznym, a jeżeli poniesiemy klęskę w rozwiązaniu tego problemu, ucierpią wszystkie elementy środowiska. Co do tego, że zmiany są antropogeniczne, czyli spowodowane przez człowieka – światowa nauka nie ma wątpliwości. Zmiany klimatu są tak ciekawym problemem, ponieważ są powodowane przez podstawowe założenia naszej cywilizacji. Cywilizacji napędzanej paliwami kopalnymi. Cywilizacji, której kultura, ekonomia i ich relacje ze środowiskiem przyrodniczym są niezwykle złożone, a efekty tej niezrozumiałej dla wielu złożoności obserwujemy wszyscy, bardzo wyraźnie, w kolejnych różnorodnych kryzysach.

Istnieją dwa fundamentalne wyzwania – ochrona klimatu oraz nieodłącznie z tym związane dylematy energetyczne naszej cywilizacji. Wystarczą one, żeby pokazać dzisiejsze powiązania wszystkich problemów środowiska, społeczeństw, wyzwań ekonomicznych, energetycznych oraz systemowych.

Jak więc widzimy, jest to sprzężenie zwrotne. Skutki działania naszej cywilizacji są wyraźnie widoczne w środowisku naturalnym i najczęściej negatywnie wpływają na działalność człowieka. To spojrzenie na skalę globalną. Gdy jednak przyjrzymy się uważnie, to znajdziemy wokół nas wiele problemów spowodowanych przez skutki zmian klimatu i gospodarki opartej na paliwach kopalnych. Odkryjemy także wiele sposobów, jak lokalnie możemy wpłynąć na zmianę kierunku, w którym porusza się nasza cywilizacja.

## **Co to jest zrównoważony (trwały) rozwój?**

Termin „zrównoważony rozwój” został wprowadzony w latach siedemdziesiątych dwudziestego wieku przez zespół doktora Dennisa Meadowsa, który skonstruował model gospodarki człowieka i zasobów, jakie człowiek wykorzystuje.

Stało się jasne, że nasze zasoby możemy podzielić na te nieodnawialne – ich przykładem są na przykład paliwa kopalne, rudy metali, itp., oraz te odnawialne, które pomimo eksploatacji odnowią się w stosunkowo krótkim czasie. Na tej podstawie powstała koncepcja zrównoważonego rozwoju, czy też rozwoju trwałego, mówiąca o tym, że przyszłe pokolenia mają takie samo prawo do korzystania

z zasobów środowiska, a więc rozwoju, jak i my. W zrównoważonym gospodarowaniu chodzi zatem o to, aby tak gospodarować zasobami, by nie umniejszyć możliwości rozwoju cywilizacji za kilkadziesiąt czy kilkaset lat. Stąd wynika prosta droga do idei segregowania odpadów, czyli pozyskiwania materii odnawialnych, minimalizowania produkcji odpadów w procesie produkcyjnym, czy konstruowania zamkniętych obiegów surowców. Przykładem jest wykorzystanie kwasu siarkowego w procesach produkcyjnych, który może być odzyskany prawie w 100%.

Jak więc widzimy, zrównoważony rozwój dotyczy już bezpośrednio naszej gospodarki surowcami oraz sposobu wykorzystania surowców i produktów. Ekologia i zrównoważony rozwój mają więc wiele wspólnego z cnotą gospodarności, którą świetnie znały nasze babcie. Niestety, zamieniliśmy tę logikę na przeciwną: „wyrzuć stare i kup nowe”. Świetnie pokazuje to film Annie Leonard pod tytułem *Opowieść o rzeczach*, który analizuje cykl życia dowolnego produktu, pokazując jego drogę od wydobytych surowców, przez produkcję, aż do końca użytecznego życia i moment, gdy staje się odpadem. Taki liniowy system gospodarczy powoduje,



że po prostu przekładamy zasoby z puli „surowce” do puli „śmieci”. Niestety, utrzymanie tego systemu nie jest możliwe na skończonej planecie Ziemia, ze względu na to, że produkcja opiera się w znacznej mierze na surowcach nieodnawialnych.

Wprowadzono nawet taki termin, jak „odcisk ekologiczny gospodarki człowieka”. Jego logika jest następująca. Zadajemy sobie pytanie: ile procent planety musimy wykorzystać, żeby nasza gospodarka mogła trwać i nadal rozwijać się w takim tempie, w jakim się rozwija? Obecnie potrzebowalibyśmy 1,7 planety Ziemia, aby nasza gospodarka mogła rozwijać się bez zmian. Pamiętajmy też, że staramy się, aby nasza gospodarka rosła o kilka procent w roku, mierzymy to na przykład procentem przyrostu produktu krajowego brutto. Ale wzrost w tym tempie spowoduje, że już w 2025 roku będziemy potrzebować dwóch planet. Jak więc widzimy, konieczne są zmiany – i właśnie jednym z kierunków, w którym chcemy podążać, jest rozwój trwały, czy też zrównoważony.

## **Jak działa idea zrównoważonego rozwoju w sferze lokalnej?**

W poprzednim rozdziale pokazaliśmy perspektywę globalną. Zapytasz jednak, jaki ja i Ty mamy wpływ na zmianę kierunku naszej gospodarki? Odpowiedź jest bardzo prosta! Ogromny! Każdy z nas kształtuje swój system gospodarczy. Tak, tak, każdy z nas ma swój własny system gospodarczy. Każdy z nas dokonuje wyborów ekonomicznych, które przekładają się na kształt nie tylko okolicy, w której żyjemy, ale też i całego świata.

**Każdy z nas kształtuje swój system gospodarczy. Tak, tak, każdy z nas ma swój własny system gospodarczy. Każdy z nas dokonuje wyborów ekonomicznych, które przekładają się na kształt nie tylko okolicy, w której żyjemy, ale też i całego świata.**

Po pierwsze kluczowy jest system energetyczny, z jakiego korzystamy. Nie chcę tu mówić o tym, jak politycy go kształtują, ale jak może go kształtować każdy z nas. Zacznijmy od własnego systemu energetycznego. Na pewno znasz sposoby oznaczenia urządzeń energooszczędnych. Prosta zamiana żarówek na energooszczędne



(najlepiej dobrej klasy żarówki LED), eliminacja trybu czuwania w urządzeniach elektrycznych, wymiana lodówki z klasy energetycznej D na klasę A+++ spowoduje, że nasze rachunki za energię elektryczną spadną. Skoro wydaliśmy pieniądze na zakup nowych urządzeń, lepszej klasy, i oszczędzamy na rachunkach za prąd, oznacza to, że dokonaliśmy pewnej inwestycji. Badania wykonane w Polsce pokazują, że ponieważ w strukturze wydatków gospodarstw domowych wydatki na energię elektryczną zajmują wysokie miejsce, inwestycja w nowy sprzęt zwraca się średnio po dwóch latach. To jest zmiana ekonomiczna, ale poprzez nią oddziałujemy także na środowisko. Mniejszy pobór prądu to mniejsze emisje gazów cieplarnianych, a tym samym – w konsekwencji – mniejsze zmiany klimatu.

Po drugie kluczowy jest system transportowy, z którego każdy z nas korzysta. Tu nie chodzi tylko o wybór pomiędzy samochodem, transportem publicznym czy rowerem podczas codziennych podróży. Kupując produkty lokalne sprawiamy, że nasz system transportowy się skraca. Nie musimy np. jeść czosnku z Chin. Polski jest lepszy i dużo zdrowszy, a wystarczy odrobina wysiłku przy czytaniu



etykiet. Być może zapłacimy trochę więcej, ale co ważne – nasze pieniądze będą pracować lokalnie. Więcej pieniędzy w obiegu to także wyższe podatki, a dzięki nim sprawniejsze inwestycje samorządowe. Kupując konsekwentnie produkty lokalne, bardzo szybko zauważymy rozwój ekonomiczny naszego miejsca zamieszkania. Takie działanie ma jeszcze jedną zaletę. Kupując na przykład miejscową żywność mamy gwarancję, że nie musiała być ona konserwowana. Jemy więc zdrowiej i dzięki temu jesteśmy zdrowsi. Kupując produkty lokalne dajemy też pracę, a to przecież ma niebagatelne znaczenie dla rozwoju regionu.

W naszym osobistym zrównoważonym rozwoju szalenie ważna jest jakość produktów. Często mówi się, że „biednego nie stać na rzeczy tanie”. I jest to prawda. Tanie najczęściej oznacza, że dana rzecz będzie miała krótką żywotność. Co więcej, jest nawet specjalny nurt projektowania produktów o krótkiej przydatności. Produkty są tak projektowane, aby przeważająca ich część zepsuła się po określonym czasie. Dobrym przykładem są jeansy, które kiedyś były spodniami roboczymi o wysokiej trwałości. Obecnie wytrzymują jeden sezon, to jest do następnych pokazów mody „przyszłorocznej”, kiedy mamy kupić coś nowego. Nie jest to koncepcja nowa, ponieważ wymyślono ją już w początkach kariery żarówek (polecam obejrzenie filmu *Spisek żarówkowy*). Okazało się, że produkowane żarówki były prawie doskonałe, miały trwałość kilkadziesiąt lat. Nikt więc nie kupował nowych. Do procesu produkcji wprowadzono więc zanieczyszczenia w taki sposób, aby żarówka przepalała się po około roku. Obecnie proces ten dotyczy nie tylko tego produktu, ale wszystkich urządzeń, samochodów czy ubrań. Warto więc zwracać uwagę na jakość artykułów, aby nie wspierać marnotrawstwa surowców.

Inna grupa zagadnień dotyczy sposobu, w jaki funkcjonuje społeczność lokalna. To domena samorządów, ale na wiele kwestii dotyczących ochrony środowiska czy sposobu funkcjonowania społeczności mamy ogromny wpływ. Jedną z inicjatyw oddolnych była na przykład próba zmiany systemu transportu publicznego w Żorach na Górnym Śląsku. Od 2014 roku jeździ się tam za darmo w granicach miasta bezpłatną komunikacją miejską, którą zorganizował urząd miasta. Z jednej strony miasto płaci nieco więcej za komunikację miejską, ale rozwiązano problemy, które kosztują wiele więcej: korki, komunikacyjne zanieczyszczenia powietrza czy hałas. Spadła także liczba wypadków drogowych. Wracając do idei zrównoważonego rozwoju, możemy łatwo zauważyć, że w Żorach nowy system transportu publicznego zużywa mniej zasobów. Jest więc bardziej efektywny energetycznie, a więc wspiera idee rozwoju trwałego.

Poświęcając nasze zaangażowanie, czas i doświadczenie, możemy świadomie kształtować nasze lokalne warunki.

Taka zmiana w sposobie gospodarowania była możliwa dzięki współpracy zaangażowanych mieszkańców, organizacji pozarządowych i władz miasta. Tak więc poświęcając nasze zaangażowanie, czas i doświadczenie, możemy świadomie kształtować nasze lokalne warunki. Jednym z podstawowych obowiązków samorządów jest konsultowanie decyzji ze społecznością lokalną oraz udzielanie informacji. Niestety samorządy narzekają, że liczba uczestników takich konsultacji jest niezmiernie mała.

## Jakie są nasze prawa? Konwencja z Aarhus

Problemy ekologiczne, zarówno te lokalne, jak i globalne, dotyczą nas wszystkich. W zakresie obowiązków rządu i samorządu znajduje się monitorowanie stanu środowiska i podejmowanie skutecznych działań zapobiegających niekorzystnym skutkom problemów ekologicznych. Niestety często nie jest to priorytet władz.





Jedno z miast w Polsce, aby ukryć zły stan powietrza (zanieczyszczenie pyłami powodujące ciężkie choroby płuc), zdecydowało o wyłączeniu tablicy informującej o stanie powietrza. Monitorowanie jakości powietrza jednak pozostało w obowiązkach miasta, bo tak właśnie wynika z istniejących przepisów. Dlatego też mieszkańcy zaczęli masowo składać wnioski o „udzielenie dostępu do informacji o środowisku”, do której każdy z nas ma prawo. W efekcie działanie tablicy informacyjnej przywrócono.

Wniosek dla każdego z nas jest więc następujący: mam prawo wiedzieć! To prawo gwarantuje Konwencja z Aarhus, czyli konwencja o dostępie do informacji, udziale społeczeństwa w podejmowaniu decyzji oraz dostępie do sprawiedliwości w sprawach dotyczących środowiska. Konwencja została podpisana w 1998 roku w Aarhus w Danii, podczas IV Paneuropejskiej Konferencji Ministrów Ochrony Środowiska. W polskim systemie prawnym obowiązuje od 2001 roku.

Konwencja zapewnia każdemu obywatelowi swobodny dostęp do informacji o stanie środowiska. Informacji tej nie można zataić, a jeżeli dotyczy ona zdrowia

publicznego, nie wolno za nią pobierać opłat. Konwencja mówi także o tym, że każda decyzja rządu czy samorządu o zmianie warunków środowiska lub sposobie gospodarowania nim, mogąca mieć wpływ na społeczność lokalną, musi być z nią konsultowana. Konwencja zapewnia też obywatelom prawo do dochodzenia sprawiedliwości przed właściwymi sądami we wszelkich sprawach dotyczących gospodarowania środowiskiem.

### **Samorząd ma obowiązek informować obywateli o planowanych zmianach w środowisku i prowadzić konsultacje społeczne.**

Aby w pełni korzystać z przysługujących nam praw, musimy być aktywnymi obywatelami, a więc interesować się tym, co dzieje się wokół nas. Samorząd ma obowiązek informować obywateli o planowanych zmianach w środowisku i prowadzić konsultacje społeczne.

## **Jak mogę się zaangażować?**

Wszyscy znamy powiedzenie mówiące o tym, że punkt widzenia jest sprawą względną. W każdym aspekcie naszego życia to my sami najlepiej wiemy, które rozwiązania są dla nas korzystne i wygodne. Jeżeli chodzi o sprawy ochrony środowiska na szczeblu lokalnym czy państwowym – to niestety łatwo się one rozmywają. Nikt nie zapłaci nam odszkodowania za choroby cywilizacyjne, którymi jesteśmy zagrożeni, zwłaszcza że występują one z dużym opóźnieniem. A więc to my musimy dbać o swoje interesy. W przypadku ekologii możemy zaobserwować unikalną międzypokoleniową więź seniorów i najmłodszych. Po pierwsze do obu tych grup należą osoby najbardziej wrażliwe na niekorzystne zmiany w środowisku, i to zarówno te będące efektem zmian globalnych (jak na przykład fale upałów), ale też te lokalne, jak na przykład zanieczyszczenie powietrza w wyniku spalania śmieci. Seniorzy zwykle dysponują czasem i doświadczeniem, co powoduje, że mają unikalną okazję wywierania wpływu na kształt świata, w jakim żyjemy. Nie chodzi o to, żeby rzucać wszystko i w stu procentach poświęcać się działaniom na rzecz ochrony środowiska, ale by dobrać taki poziom zaangażowania, który każdemu odpowiada.

## Zaangażuj się i zgromadź swoich bliskich

Najlepszym początkiem Twojego zaangażowania jest wiedza. Większość ludzi niestety żyje jakby na własnym „autopilocie”, zupełnie nie zdając sobie sprawy z tego, w jaki sposób ich codzienne działania tworzą świat, w którym żyjemy. Ludzie w zasadzie nie chcą tego wiedzieć. Łatwo i przyjemnie jest tak żyć, zwłaszcza w dzisiejszym zglobalizowanym świecie. Ale często jest tak, iż efekty naszych działań są oddalone w czasie i przestrzeni.

### Najlepszym początkiem Twojego zaangażowania jest wiedza.

Nasz mózg jednakże najłatwiej interpretuje takie sytuacje, w których przyczynę i skutek łatwo jest ze sobą połączyć. Tak więc wyzwaniem staje się dla nas np. zrozumienie skomplikowanych systemów przyrodniczych, czy też gospodarczych.

Dobrym przykładem jest zmiana klimatu. Zwykle używa się terminu „globalne ocieplenie”. Czy w takim razie, gdy na przykład zimą przez dłuższy czas jest bardzo chłodno, to globalne ocieplenie „przestało działać”? Nie – jedynie mylimy klimat z pogodą, a więc musimy dowiedzieć się więcej, jak działa ten system przyrodniczy. Natomiast, jeśli mamy do czynienia ze zjawiskiem niezgodnym z naszą intuicją, gdy na przykład wiosną jest cieplej niż zwykle o tej porze roku, zadajemy pytanie: „jak to może spowodować, że będzie chłodniej”? Otóż może. Wieloletni efekt cieplarniany sprawił, że po prostu jest więcej energii w atmosferze. To z kolei oznacza intensywniejsze procesy kształtujące pogodę – gwałtowne mieszanie się olbrzymich mas powietrza. Tak więc w konsekwencji może dojść do wtargnięcia chłodniejszych mas powietrza z dalekiej północy. W ten sposób zrozumieliśmy zjawisko, które przestało być nieintuicyjne. Dopiero teraz możemy z pełnym przekonaniem zaangażować się w działania eliminujące dany problem ekologiczny.

Kluczowym dla nas zasobem będzie wiedza. Możemy ją zdobywać z wielu źródeł. Książki i Internet są najbardziej oczywistym źródłem, ale warto także uczestniczyć w wydarzeniach przygotowywanych przez organizacje pozarządowe, gdzie możemy od razu dowiedzieć się o możliwych sposobach działania. Procentuje też udział w zajęciach takich instytucji jak uniwersytety trzeciego wieku, gdzie spotkamy podobnie myślących ludzi.

## Współpraca nad problemami już istniejącymi

Najłatwiej jest rozpocząć działania od pracy nad problemami dotyczącymi naszą społeczność, które są już dobrze zdefiniowane. Warto dołączyć do innych, podobnie myślących osób, w ten sposób wygrywają obydwie strony. My nauczymy się więcej o problemie, a jednocześnie dodamy naszą energię do działań na rzecz wspólnego dobra.

### Grupy interesariuszy

- To bardzo często nieformalne grupy, które połączył wspólny problem. Jeśli chcemy zająć się wybranym problemem, to warto sprawdzić, czy w naszej okolicy już nie działa ktoś inny. Z jednej strony praca w nieformalnej grupie da nam możliwość oddziaływania na kształt podejmowanych decyzji czy konstruowanie rozwiązań problemów. Ale patrząc z drugiej strony, grupa nieformalna jednak nie da nam osłony organizacyjnej, która pozwoliłaby napisać projekt, uzyskać dofinansowanie, czy też podjąć zakrojone na szerszą skalę działania.



## **Współpraca z organizacjami pozarządowymi**

- Organizacje pozarządowe to wszystkie te organizacje, które działają na rzecz dobra wspólnego. Posiadają strukturę organizacyjną i osobowość prawną. Mogą to być stowarzyszenia (w stowarzyszeniach decyzje są podejmowane mniej lub bardziej demokratycznie), lub fundacje. W fundacjach decyzje podejmuje zarząd, mają więc strukturę podobną do firm, jednak nie działają z chęci osiągnięcia zysku. Zaletą współpracy z tego typu organizacjami jest to, że dają one osłonę organizacyjną, pozwalającą na skuteczne tworzenie projektów, jak również mają określone cele i zespół ludzi doświadczony w ich realizacji.

## **Współpraca z uniwersytetami**

- Wiele uniwersytetów realizuje programy badawcze, w których działania można się włączyć na zasadzie wolontariatu. Ponieważ głównym celem uniwersytetu są badania, nasze zaangażowanie będzie skierowane głównie na poznanie problemu i wyciągnięcie wniosków.

## **Z jakimi problemami najczęściej borykają się społeczności lokalne?**

Istnieje wiele trudnych kwestii, z którymi borykają się polskie miejscowości, a które są mniej lub bardziej związane ze stanem środowiska naturalnego. Poniżej opisujemy kilka z nich.

Ogromnie ważną grupą problemów, co do której podejmuje się w Polsce mało działań, jest tak zwane zdrowie środowiskowe. To zespół wszystkich problemów związanych ze stanem środowiska, w którym żyjemy, a które długotrwale na nas oddziałując, mają niekorzystny wpływ na nasze zdrowie. Czynniki środowiskowych, które mogą wywoływać niekorzystne skutki zdrowotne, jest bardzo wiele. Pomimo tego, że mają one naturę rozproszoną – to znaczy nie występują w jednym miejscu, lub ich źródło nie występuje w jednym miejscu – jednak mają bezpośredni wpływ na nasze zdrowie. Najpoważniejszym tego typu problemem w Polsce jest duże zapylenie powietrza. Mówi się o cząstkach zawieszonych lub pyłe PM 10, PM 5 czy PM 2,5 – im niższa liczba, tym cząstki pyłu są mniejsze. Pył zawieszony jest niebezpieczny ze względu na to, że jego cząstki wnikają bez żadnych problemów



w głąb naszych płuc, najniebezpieczniejszy jest drobny pył. Nagromadzenie się go w systemie oddechowym powoduje takie problemy jak duszności, astma, alergie, aż do raka wątlące. Największym źródłem pyłów są elektrownie zasilane węglem. Drugim co do wielkości źródłem tych zanieczyszczeń jest transport drogowy oraz lokalne źródła ogrzewania.

Istnieje wiele sposobów ochrony powietrza, które zasadniczo polepszają jego jakość. Podstawowym działaniem jest zmiana systemu transportowego miasta na bardziej przyjazny środowisku. Każdy z nas może brać udział w konsultacjach społecznych, uzyskując realny wpływ na decyzje transportowe władz miasta, w którym mieszka. Możemy także pomóc w identyfikacji miejsc szczególnie zagrożonych, takich jak szpitale, czy szkoły i przedszkola, na przykład za pomocą techniki mapowania społecznościowego, która zostanie opisana dalej.

Ważnym składnikiem działań na rzecz zdrowia środowiskowego jest promowanie tak zwanych zielonych przetargów. Jak wiadomo, procedura przetargowa zwykle realizowana jest po to, by uzyskać jak najniższą cenę za produkt lub usługę. Jednakże część kosztów może pozostać ukryta, a negatywne skutki ujawnią się dużo później i kto inny za nie zapłaci. Mówimy wtedy o eksternalizacji kosztów. Przykładem z dziedziny zdrowia środowiskowego jest na przykład zakup farb przez edukacyjne placówki samorządowe. Badania Instytutu Medycyny Pracy i Zdrowia Środowiskowego pokazują, że najtańsze farby wykorzystywane przy remoncie szkół i placówek edukacyjnych zawierają często znaczne ilości substancji wywołujących choroby układu oddechowego, jak na przykład alergie. Osoby odpowiedzialne za zakup wykazały się więc pozorną gospodarnością, bo wybrały produkt o atrakcyjnej cenie, jednak koszty leczenia zostały eksternalizowane – przeniesione na rodziców uczniów. Tak zwane zielone procedury przetargowe pozwalają wliczyć takie ukryte koszty. W ten sposób zostanie wybrany produkt lepszej jakości (bez skutków ubocznych), a tym samym unikniemy ryzyka zdrowotnego czy ekologicznego. Jako aktywni obywatele możemy w łatwy sposób wymóc na urzędnikach stosowanie zielonych procedur, oczywiście działając w grupie zainteresowanych osób.

Ważną grupą zagadnień związanych ze zdrowiem środowiskowym są choroby cywilizacyjne. Ich prekursorami są takie zjawiska jak stres, hałas czy zanieczyszczenie światłem. W ramach podejmowanych inicjatyw łatwo włączyć się w działania identyfikujące miejsca o szczególnym ryzyku. Dobrym przykładem jest problem zanieczyszczenia światłem. Wiemy, że warunkiem zdrowia i dobrego samopoczucia jest dobry sen. Nasze ciało jednak odpoczywa efektywnie jedynie



w zupełnej ciemności. Niestety w większości naszych miast stosuje się najtańsze systemy oświetlenia ulic oparte o tak zwane latarnie parkowe. Rolą latarni parkowych jest podświetlenie koron drzew od spodu – niestety w miastach oznacza to oświetlenie całych ścian budynków, co nie tylko marnuje energię elektryczną (oświetlamy również niebo zamiast skupiać wiązkę światła na ulicach), ale również zaburza sen mieszkańców pobliskich budynków. Takie latarnie są jednak chętnie wybierane ze względu na koszt. Możemy łatwo pomóc w inwentaryzacji miejsc, w których oświetlenie nie działa efektywnie.

Kolejna grupa problemów związanych z ochroną środowiska to gospodarka gruntami. Coraz częściej interes finansowy jest podstawą decyzji o zmianie przeznaczenia terenów. Najczęstszą niekorzystną zmianą jest likwidacja parków i terenów zieleni na rzecz budowy centrów handlowych czy osiedli mieszkaniowych. Tymczasem, jak pokazują badania, włączenie terenów zielonych do tkanki miasta nie tylko pozwala mieszkańcom na relaks, a młodym ludziom na zabawę. Ma niebagatelne znaczenie dla jakości powietrza, pozwala także łatwiej radzić

sobie z upałami. Średnia temperatura w miastach, które mają dużo terenów zielonych, jest o około 2 stopnie niższa niż w przypadku miast gęsto zabudowanych, w dużo mniejszym stopniu pojawia się w nich tzw. miejska wyspa ciepła.

Bardzo ważną grupą problemów, nad którymi większość polskich miejscowości dopiero rozpocznie pracę, jest mobilność. Mobilność definiuje się jako ogół rozwiązań mających na celu spełnienie potrzeb komunikacyjnych ludności. Tradycyjnie w Polsce stawia się na samochód jako podstawowe narzędzie komunikacji. Tymczasem jak pokazują doświadczenia wielu krajów, istotne jest zdrowe połączenie wielu środków transportu: przewozu publicznego, transportu rowerowego, pieszego, a dopiero na ostatnim miejscu transportu samochodowego. Dobre rozwiązania komunikacji zbiorowej w mieście z jednej strony zapewniają mieszkańcom sprawny i szybki dojazd, a z drugiej – brak pogarszania jakości życia w mieście, na przykład przez hałas czy zanieczyszczenia. Włączając się w działania na rzecz mobilności, możemy dostarczyć planistom wiedzy, gdzie te potrzeby nie są zapewnione, gdzie infrastruktura (na przykład rowerowa) jest niewystarczająca, lub gdzie określona grupa osób, na przykład seniorzy, mają problemy z mobilnością.

**Łatwo jest zidentyfikować wyzwania środowiskowe, ponieważ budzą one wśród społeczności emocje – tam gdzie pojawiają się emocje, ukryty jest konflikt, który można rozwiązać działając twórczo na rzecz swojej społeczności.**

Coraz większą popularnością w naszym kraju cieszą się rozwiązania mobilności zrównoważonej. Nazwa wskazuje, że istotne jest w tej koncepcji połączenie zasad mobilności i zrównoważonego rozwoju. Podstawową zasadą jest zapewnienie efektywności energetycznej transportu, na przykład przez zwiększenie udziału przewozu miejskiego w codziennych podróżach. Jak już wspomniano, najbardziej spektakularne działania w skali Polski podjęło miasto Żory, udostępniając transport publiczny w obrębie miasta za darmo.

Wyzwań, z jakimi borykają się społeczności lokalne, jest dużo więcej, nie jest jednak rolą niniejszej publikacji opisanie ich wszystkich. Ale łatwo je zidentyfikować, ponieważ budzą wśród społeczności duże emocje. Tam, gdzie pojawiają się emocje, ukryty jest konflikt, który można rozwiązać działając twórczo na rzecz swojej społeczności.



# DZIAŁ 2

## JAK DIAGNOZOWAĆ PROBLEMY W SWOIM OTOCZENIU?

### Wykrywanie problemów

Każda społeczność lokalna jest inna i nie ma uniwersalnej recepty na jej dobre funkcjonowanie. Działamy w różnych warunkach, różnie też reagujemy na zmiany. Ważne jest, abyśmy jako obywatele czuli się odpowiedzialni za przestrzeń, którą zajmujemy, i świadomie ją kształtowali.

**Ważne jest, abyśmy jako obywatele czuli się odpowiedzialni za przestrzeń, którą zajmujemy, i świadomie ją kształtowali.**

Kiedy nie są spełnione potrzeby społeczności lub jakiejś jej części, pojawia się problem, który pozostawiony sam sobie będzie sprawiać coraz większe kłopoty. Nikt nie rozwiąże lepiej problemów danej społeczności niż ona sama. Aby w ogóle wejść na drogę do osiągnięcia dobrych rozwiązań, musimy rozpocząć od zdefiniowania problemu.

## Jak ocenić problem?

**Co tak naprawdę się dzieje?** Rozpocznij od zadania tego z pozoru prostego pytania. Z pozoru prostego, ponieważ najłatwiej jest nam zdiagnozować te problemy, które nas dotyczą, zobaczyć te sytuacje, które nam przeszkadzają czy denerwują. Ważne jest, by przyrzeć się całej sytuacji i poznać przyczynę niekorzystnego zdarzenia.

**Czy przyczyna jest wewnętrzna czy zewnętrzna?** Od odpowiedzi na to pytanie zależą metody działania, jakie przyjmiesz, a także to, jak skuteczne będzie oddziaływanie społeczności lokalnej. Niektóre decyzje są podejmowane ze względu na zmieniające się polskie prawo, bądź przyjęcie standardów międzynarodowych. Zmiany wywołane taką procedurą powodują często powstanie problemów na styku przepisów starych i nowych, często pogarszając nasze standardy życia. W tym przypadku możliwości działania zależą od samej natury wprowadzanych zmian. Dobrym momentem na zaangażowanie się społeczności lokalnej jest konsultowanie decyzji typowo wewnętrznych, podejmowanych na szczeblu samorządowym. One muszą podlegać konsultacjom społecznym. I to jest bardzo ważny etap, istotne jest włączenie się społeczności lokalnej, ponieważ urzędnikom często brakuje wiedzy dotyczącej potrzeb mieszkańców.

**Kogo to dotyczy?** W języku projektów mówimy o interesariuszach, czyli o grupach osób, których dany problem dotyczy. Jeżeli uda się właściwie rozpoznać wszystkie zaangażowane w problem strony, łatwo będzie wprowadzić uzgodnienia i zaangażować ludzi w tworzenie dobrych i trwałych rozwiązań.

**Jakiej przestrzeni dotyczy problem?** Czy dany problem jest lokalny, dotyczy całej miejscowości, czy może jest globalny? Niezależnie od odpowiedzi na to pytanie, warto podjąć działania lokalne i dokonać zmiany na małą skalę. Po pierwsze dlatego, że w ten sposób motywujemy siebie, widząc efekty naszych działań w swoim otoczeniu. Po drugie dlatego, że to właśnie suma działań w małej skali stanowi o kształcie świata. Warto też konkretnie zlokalizować, gdzie są przyczyny, a gdzie skutki danego problemu. W ten sposób dowiemy się więcej o jego funkcjonowaniu.

**Jaka byłaby pożądana zmiana?** Oczywiście najłatwiej jest mówić, co jest „nie tak”. Natomiast aby zmiana na lepsze była możliwa, to musimy jasno i bardzo konkretnie zdefiniować, co jest oczekiwanym efektem. Jakiego stanu sobie życzymy? Jakich rozwiązań potrzebujemy?

**Jakie kroki należy podjąć, aby zaszła pożądana zmiana?** Skoro wiemy, co jest problemem i jak chcielibyśmy widzieć rozwiązanie – możemy zaplanować krok po kroku drogę do niego. Ważne jest, żeby odpowiadając na to pytanie być bardzo konkretnym. Oczywiście pojawią się takie zagadnienia, co do których nie będziemy mieli pełnej wiedzy, ale przynajmniej będzie wiadomo, co należy uzupełnić.

**W jaki sposób wszyscy skorzystają na pożądaney zmianie?** Nie ma lepszej motywacji niż własne korzyści, dlatego też jeżeli proponujemy rozwiązanie, to warto przemyśleć, jak skorzystają na nim wszystkie zainteresowane strony.

**Czy istnieje ryzyko, że coś pójdzie nie tak?** Każda zmiana wiąże się z ryzykiem niepowodzenia. Jeżeli skupimy się tylko na tym, to nigdy niczego nie osiągniemy. Ale jeżeli chcemy wprowadzić pozytywną zmianę, warto zastanowić się, które czynniki mogą jej zagrozić. Wtedy, podejmując działania, zawnazu będziemy mogli doprowadzić przedsięwzięcie do skutecznego końca.

Oceniając problem w zaproponowany tu sposób, kształtujemy tak naprawdę zarys projektu. O tym, czym jest projekt, jak go rozwijać i jak nim zarządzać – przeczytacie w dalszej części książki.

Istnieje kilka sposobów badania problemów związanych z ochroną środowiska w skali lokalnej. Nie są one czasochłonne i wymagają dużych nakładów środków. Pozwalają jednak skutecznie rozpoznać i ocenić problem oraz dobrze zaplanować skuteczne rozwiązania.

## Przykładowe techniki

### Mapowanie społecznościowe

Mapowanie społecznościowe jest sposobem na definiowanie problemów społecznych i ekologicznych oraz sposobem poszukiwania rozwiązań. Metoda została wypracowana ponad piętnaście lat temu w Wielkiej Brytanii jako narzędzie angażowania społeczności do rozwiązywania problemów lokalnych oraz jako platforma dialogu.

Tworzenie map problemów pozwala lepiej zdiagnozować istniejącą sytuację, a także pozwala na lepsze zrozumienie złożonych problemów współczesnego świata. Mapowanie społecznościowe jest też użytecznym narzędziem partycypacji społecznej, pozwala zebrać użyteczne informacje od wielu ludzi. Istotną cechą tej

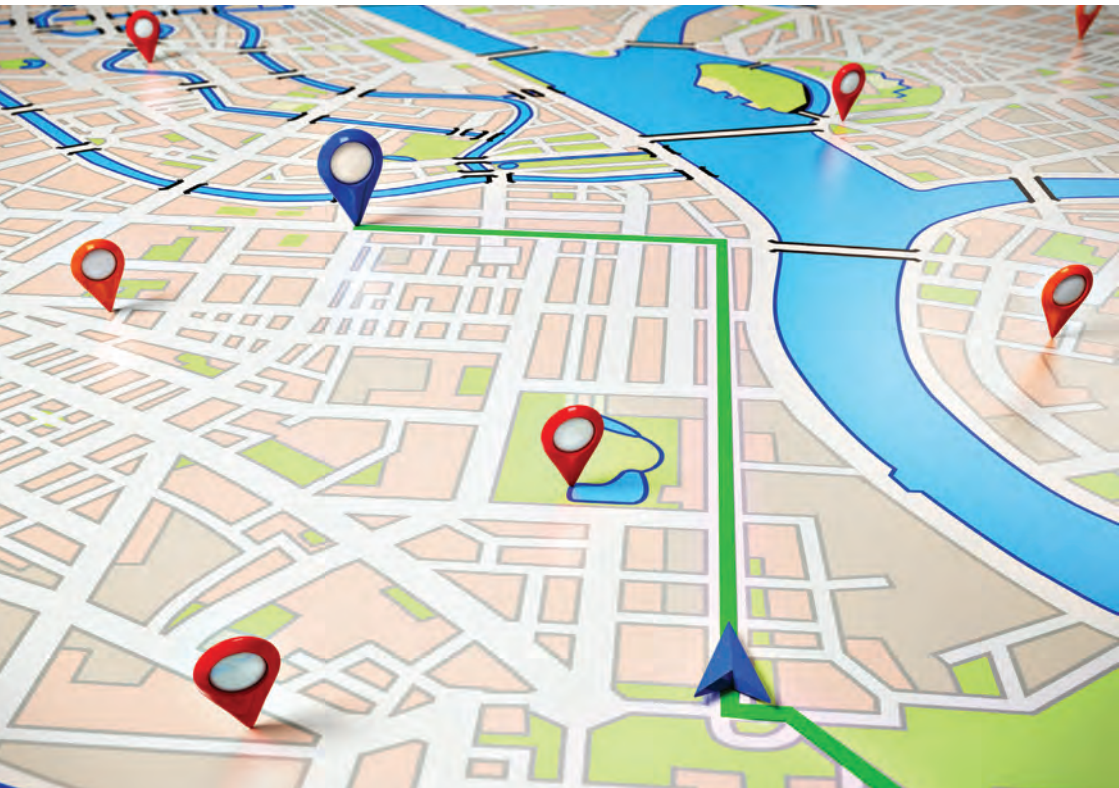
metody jest łatwość dotarcia do osób z wykluczonych środowisk – jest to system w pełni wspierający postanowienia Konwencji z Aarhus. Jego autorzy postawili sobie za cel wspieranie lokalnych społeczności w twórczym kształtowaniu swojego otoczenia poprzez wykorzystanie narzędzi i informacji geograficznych.

Jeżeli mówimy o analizie, konieczne jest wykorzystanie kilku narzędzi, które sprawiają, że prowadzone przez nas działania będą skuteczne i pozwolą wyczerpująco zdiagnozować badany problem.

### **Mapa**

W ramach mapowania społecznościowego zamierzamy stworzyć mapę interesującego nas zjawiska lub problemu. Najważniejszym narzędziem będzie więc podkład kartograficzny, na którym będziemy prowadzić analizy – czyli po prostu mapy danego terenu. Zaznaczamy na nich wszystkie użyteczne dla nas informacje według przygotowanego klucza – czy też postępując się językiem kartografii – legendy.





### **Legenda**

---

W kartografii legenda oznacza spis wszystkich symboli wykorzystanych na mapie wraz z wyjaśnieniem ich znaczenia. Istnieją dwie metody przygotowania legendy do badań terenowych. Jeżeli zajmujemy się stosunkowo prostym problemem, możemy wypisać listę wszystkich możliwych do zaobserwowania zjawisk przestrzennych i przydzielić im stosowne symbole (na przykład kolorowe naklejki lub kolory flamastrow). Dobrym przykładem jest analiza rozmieszczenia koszy na psie kupy w jednym z polskich miast. Jednym kolorem oznaczano kosze na odchody, drugim miejsca, gdzie znajdowały się one poza koszem. W ten sposób zebrano wszystkie konieczne do analizy dane.

Drugi sposób jest nieco bardziej skomplikowany. Zakłada on przeprowadzenie pogłębianych obserwacji geograficznych. Na poszczególnych mapach obserwator zaznacza jedynie punkty z numerami, a wszelkie potrzebne dane zapisuje w notesie



pod stosownym numerem. W ten sposób można od razu pozyskać wiele informacji, jednak przed ich analizą konieczny jest jeszcze jeden krok – pogrupowanie danych według tematów i stworzenie legendy dla każdego z nich. W trakcie badania powstanie więc wiele map prezentujących kilka zjawisk.

Wracając do naszego przykładu z psimi kupami – przy okazji badania rozmieszczenia koszy i kup możemy chcieć sprawdzić, czy na danym terenie wyprowadzane są psy małe czy duże. Będziemy więc oznaczać wielkość napotkanego psa. Możemy też od razu oznaczać, czy osoba wyprowadzająca psa jest kobietą czy mężczyzną i w jakim jest wieku. Podczas tej samej obserwacji możemy sprawdzić, czy pies jest wyprowadzany na smyczy oraz czy właściciel się z nim bawi. Jednocześnie możemy chcieć zbadać rozmieszczenie placów zabaw dla dzieci. W naszym przykładzie pojawiło się bardzo dużo faktów geograficznych. Według pierwszej metody stworzono by skomplikowaną legendę, a obserwatorzy musieliby poświęcić sporo czasu, aby się jej nauczyć. Istniałoby też spore prawdopodobieństwo pomyłki. Lepiej więc w miejscu obserwacji zaznaczyć punkt o unikalnym numerze, a w dzienniku obserwacji napisać, co zaobserwowano. Już po zakończeniu obserwacji moderator rozdzieli obserwacje według tematów i przydzieli im stosowne symbole legendy.

Istotne jest, aby wszystkie osoby biorące udział w obserwacjach tak samo rozumiały symbole z legendy. W ten sposób stanie się ona kluczem do prowadzenia obserwacji terenowych.

### **Typy sygnatur**

Sygnatura to pojedynczy element oznaczany na mapie. Podstawowym typem takiego odnośnika jest sygnatura punktowa – jest to dowolny znak pozwalający na oznaczenie, czy obserwowany obiekt jest obecny w danym miejscu, czy nie. Występowanie różnych faktów geograficznych dokumentujemy więc sygnaturami punktowymi o różnym kolorze lub kształcie. W omawianym wcześniej przykładzie psie kupy oznaczymy kropkami w jednym kolorze, a kosze kropkami innego koloru. Możemy także użyć koloru do prezentacji intensywności zjawiska. Jeśli analizujemy na przykład wykorzystanie stojaków rowerowych, to punkt, w którym stoi 0-5 rowerów oznaczymy kropką koloru zielonego; punkt, w którym stoi 6-10 rowerów – kropką koloru żółtego. Kropką koloru pomarańczowego oznaczymy punkt, w którym stoi więcej niż 10 rowerów, i tak dalej.

Jeżeli zjawisko ma charakter liniowy, użyjmy sygnatury liniowej. W ten sposób możemy zaznaczyć na przykład trasę, jaką pokonują rowerzyści. Dodatkowo może-

my wprowadzić informację dotyczącą intensywności danego faktu geograficznego – na przykład obserwację od 0 do 5 rowerzystów oznaczmy flamastrem o grubości 1mm, obserwację 5 do 20 rowerzystów zaznaczymy flamastrem o grubości 2 mm, a obserwację ponad 20 rowerzystów na danej ulicy zaznaczymy flamastrem o grubości 4 mm. W ten sposób dodamy dodatkową informację o intensywności zjawiska. Ważne jest, aby przedziały zostały tak dobrane, aby mogły zaprezentować zróżnicowanie zjawiska, to znaczy, jeżeli nigdzie nie zaobserwujemy więcej niż 15 rowerzystów, być może sensowne będą przedziały 0-5, 6-10, 11- i więcej. Konieczne jest więc przetestowanie przyjętych założeń.

Możemy mieć też do czynienia ze zjawiskiem, które ma charakter powierzchniowy. Na przykład chcemy oznaczyć tereny zielone, w których najchętniej odpoczywają seniorzy. Wtedy taki teren należy obwieść linią o określonym kolorze, a środek zakreślować lub pokolorować na odpowiedni kolor. Podobnie jak w przypadku omawianych wcześniej typów sygnatur, kolor lub szraf możemy także wykorzystać



do oznaczenia intensywności danego zjawiska – na przykład: park, w którym odpoczywało w momencie obserwacji do 5 seniorów, zaznaczymy kolorem zielonym, park, w którym odpoczywało 6 – 10 seniorów oznaczymy kolorem żółtym, i tak dalej.

### **Testowanie legendy**

Zanim będzie można przystąpić do badań terenowych, należy przetestować legendę. Pierwszym celem tego działania jest sprawdzenie, czy legenda wyczerpująco odzwierciedla rzeczywistość. Wróćmy do naszego przykładu, w którym obserwowaliśmy wielkość psów. Jeżeli przyjmujemy, że w legendzie jednym kolorem oznaczamy psy duże a drugim małe, w jaki sposób oznaczymy psy średnie? W tym przykładzie należy zdefiniować jeszcze jeden przedział i przydzielić mu stosowny kolor. Drugim bardzo ważnym celem jest sprawdzenie, czy legenda pozwala na rozłączne sklasyfikowanie rzeczywistości, to znaczy, czy podziały zdefiniowane w legendzie na siebie nie zachodzą. Jeżeli tak jest, należy stworzyć inny podział, który pozwoli na jednoznaczne przypisanie obserwacji do którejś z kategorii. Wracając do naszego przykładu z psami, jeżeli oznaczamy jednym kolorem psy małe do średnich, a drugim kolorem psy średnie do dużych, to tak naprawdę, jaki kolor przypiszemy zaobserwowanemu średniemu psu?

Bardzo ważne jest, aby po przeprowadzeniu tego etapu obserwatorzy nie mieli żadnych wątpliwości co do tego, jak zakwalifikować daną obserwację.

### **Wybór momentu obserwacji**

Dla pozyskania dobrych danych geograficznych kluczowy jest moment obserwacji. Na przykład jeszcze 5 lat temu badania ruchu wszystkich sposobów transportu były prowadzone zimą. Nic więc dziwnego, że wniosek płynący z badań był taki, iż w Polsce nikt nie korzysta z roweru w trakcie dojazdów do pracy. Znaczenie ma nie tylko pora roku, ale także pora dnia. Wiadomo, że więcej rowerzystów spotkamy w dni powszednie w godzinach dojazdu do pracy niż późnym wieczorem. Warto więc wykonać wstępną analizę zjawiska aby wiedzieć, kiedy jest najdogodniejszy moment na dokonanie obserwacji.

### **Sesje terenowe**

Liczba sesji terenowych zależy od złożoności obserwowanego zjawiska oraz liczby informacji, które chcemy pozyskać w trakcie jednego badania. Ważne jest, aby teren przydzielony jednemu uczestnikowi miał około 1-2 kilometrów kwadratowych, przy

czym obowiązuje zasada, że im trudniejszy teren (im bardziej zróżnicowany pod względem różnic wysokości czy dostępności), tym obszar przydzielony jednemu obserwatorowi powinien być mniejszy. Dobrą praktyką jest wykonywanie obserwacji w grupie. W ten sposób jedna osoba może skupić się na obserwowanych zjawiskach, a druga będzie w tym czasie je rejestrować na mapie. Proces obserwacji można też przyspieszyć zwiększając liczbę obserwatorów i w ten sposób dokonywać na przykład obserwacji dwóch stron ulicy naraz. Ważne, aby obserwatorzy byli w stałym kontakcie ze sobą, aby nie rejestrowali podwójnie tych samych faktów.

Podczas rozpoznania warto także wykonać proste diagramy. Nie jest to forma obserwacji, ale prosta forma analizy geograficznej. Na przykład jeżeli obserwujemy ruch rowerowy na głównej ulicy i zaobserwujemy, z których ulic bocznych korzystają rowerzyści, warto narysować szkic w notatkach. Dostarczy on użytecznych informacji podczas sesji podsumowującej.

Inną formą jest prowadzenie wywiadów z zainteresowanymi osobami. Jeżeli mamy możliwość zadania kilku pytań osobom korzystającym ze ścieżki rowerowej (na przykład podczas parkowania roweru), możemy uzyskać dodatkowe informacje, na przykład skąd-dokąd rowerzysta najczęściej się porusza oraz jak często korzy-



sta z roweru. Suma takich niewielkich informacji ma ogromne znaczenie podczas formułowania wniosków i może dać spektakularne rezultaty.

### ***Spotkania podsumowujące i omówienie wyników***

Po każdej sesji terenowej obserwatorzy zbierają się wraz z moderatorem, aby przekazać wyniki badań i omówić rezultaty. To jest bardzo ważny etap, ponieważ pozwala on na ulepszenie metody obserwacji, a także na omówienie wszystkich dodatkowych informacji zebranych podczas sesji terenowej. Na tym etapie uczestnicy dokonują wstępnej analizy zebranych danych oraz tworzą mapę zbiorczą. Gdy zaczyna się wyłaniać w miarę kompletny obraz zjawiska, wtedy można rozpocząć stawianie wniosków oraz pytań do dalszych obserwacji.

Na ostatnim spotkaniu możliwe będzie sformułowanie wniosków dotyczących pożądanego kierunku zmian oraz metod i środków ich osiągnięcia.

### ***Google Maps***

Podczas sesji mapowania społecznościowego można także wykorzystać narzędzie Google Maps. Ma ono tę zaletę, że mapy można tworzyć w ramach codziennych czynności za pomocą smartfona z dostępem do Internetu.

Zapoznaj się z projektem Carbon Monitoring for Action <http://carma.org>. Projekt ten wykorzystuje darmową usługę Google Maps do zaprezentowania na mapie świata największych zagrożeń dla klimatu związanych z produkcją energii. CARMA ujawnia wielkość emisji dwutlenku węgla z ponad 60 000 elektrowni i 20 000 firm energetycznych z różnych krajów świata.

Google Maps pozwala na tworzenie bardzo zaawansowanych map za pomocą prostego interfejsu. Wszystkie sygnatury (punktowe, liniowe, powierzchniowe) definiujemy za pomocą myszki oraz możemy dodać do nich opis wraz z odnośnikami do innych stron www (na przykład do takich, które opisują dany obiekt, czy też, tak jak w przypadku projektu CARMA – konkretny problem środowiskowy).

Więcej ciekawych projektów z wykorzystaniem Google Maps znajdziesz na angielskojęzycznym blogu: <http://googlemapsmania.blogspot.com>.

### **Spacerы badawcze**

Spacer badawczy to metoda podobna do mapowania społecznościowego. W trakcie spacerów badawczych stosowaną techniką jest wywiad. Oznacza to, że pytamy grupę uczestników spaceru o opinie.

Spacerы badawcze szczególnie dobrze nadają się do diagnozy problemów i rozwiązań w przestrzeni. W łatwy sposób możemy zebrać informacje o potrzebach określonych grup społecznych. Możemy także prosić o ocenę zastosowanych rozwiązań i pomysły na ich ulepszenie. Aby przygotować spacer badawczy, należy zwrócić uwagę na kilka kluczowych kwestii.

### ***Przygotowanie tematu badania***

---

Spacer badawczy wymaga koncentracji na niewielkiej liczbie zagadnień ze względu na charakter interakcji z przechodniami. Nikt z nas przecież nie lubi odpowiadać na zbyt wiele szczegółowych, długich pytań. Spacerы badawcze najczęściej są stosowane do diagnozy przestrzeni pod określonym kątem, na przykład jej dostępności dla seniorów. Warto wybrać kilka rozwiązań do przetestowania i na nich skupić się podczas badania. Każde testowane podczas spaceru rozwiązanie powinno mieć przypisany przez projektanta tak zwany scenariusz użycia. Jeżeli go nie ma, należy go bezwzględnie przygotować.

### ***Przygotowanie terenu badania***

---

Teren badania nie powinien być zbyt duży. Najlepiej jeżeli jeden spacer badawczy zajmie nie więcej niż 1,5 godziny wraz z podsumowaniem. Zarówno trasa, jak i poszczególne jej punkty powinny być dobrze znane moderatorowi i uwzględniać specyfikę badanej grupy. W trakcie wyznaczania trasy moderator kataloguje punkty, w których będzie dokonywany audyt przestrzenny. Jest bardzo istotne, aby osoba konstruująca scenariusz spaceru, jak i moderatorzy prowadzący przedsięwzięcie, dokładnie zapoznali się z trasą i sami poznali punkty badawcze. Należy jednak uważać, aby opinie moderatora nie wpłynęły na odpowiedzi uczestników spaceru.

Warto zauważyć, że spacerы badawcze możemy odbywać także w budynkach. Należy jednak pamiętać, że wnętrza budynków mają na tyle dużo elementów, że uczestnikom trudno jest skupić się na konkretnym temacie. Spacerы badawcze we wnętrzach powinny być więc szczególnie dobrze przemyślane, koncentrować się na mniejszej liczbie zagadnień, oraz trwać krócej.

### ***Scenariusz spaceru***

---

Scenariusz spaceru badawczego jest konstruowany na podstawie kilku elementów. Po pierwsze brane są pod uwagę wszystkie tematy, które chcemy zbadać, przy

czym im mniej, tym lepiej. Następnie układamy w kolejności rozwiązania, które chcemy zbadać razem, z ich scenariuszami użycia. Warto, by kolejne testowane punkty miały spójny charakter. Dobrym rozwiązaniem jest określenie tematu takiego spaceru – na przykład: „senior idzie na zakupy”. W ten sposób łatwo odrzucimy elementy, które nie będą pasowały do scenariusza. W naszym przykładzie zapewne przetestujemy rozmieszczenie przystanków autobusowych, jakość taboru komunikacji miejskiej, ale już niekoniecznie rozmieszczenie ławek w parku. Konstruując scenariusz spaceru badawczego, należy przygotować listę pytań badawczych, które będziemy zadawać podczas testów.

### **Badanie terenowe**

W spacerze badawczym uczestniczy wyselekcjonowana grupa respondentów. W praktyce sprawdza się grupa nie większa niż 3-4 osoby. Chodzi o to, by moderator mógł nawiązać dobry kontakt z testerami i poznać oraz w pełni zrozumieć oraz zarejestrować udzielane przez nich odpowiedzi. W razie potrzeby badanie można powtórzyć z kilkoma grupami uczestników.

### **Podsumowanie**

Choć przy tej metodzie badań nie przewiduje się spotkania prezentującego wyniki, kończąc spacer warto jest skomentować krótko uzyskane rezultaty. Po zebraniu wszystkich odpowiedzi dobrą praktyką jest opublikowanie raportu prezentującego uzyskane wyniki oraz planowane rozwiązania.

### **Warsztaty przyszłościowe**

Technika warsztatów przyszłościowych różni się od prezentowanych wcześniej. Powstała w Niemczech, gdzie jest stosowana od lat siedemdziesiątych dwudziestego wieku, i ma na celu projektowanie wspólnej wizji zmiany jakiejś konkretnej sytuacji lokalnej. Opracowaniu podlega nie tylko sama wizja, ale także sposoby i działania pozwalające ją zrealizować.

Istotne jest, aby w warsztatach przyszłościowych brały udział osoby prezentujące możliwie szeroki przekrój społeczności lokalnej. Kluczowy na etapie planowania jest więc dobór osób, możliwie dobrze reprezentujących społeczność. W warsztatach przyszłościowych biorą zatem udział nie tylko mieszkańcy reprezentujący różne środowiska i grupy wiekowe, ale także przedstawiciele biznesu, samorządowcy (nie tylko kadra techniczna, ale również politycy lokalni).

Temat warsztatów powinien być jasno określony i na tyle pojemny, aby możliwe było podzielenie zgromadzonych osób na kilka grup roboczych. Ponieważ warsztaty mają określoną strukturę, ważne jest ich dobre przygotowanie i zaznajomienie uczestników z zasadami spotkania.

### ***Pierwszy etap spotkania to przygotowania***

---

W trakcie tego etapu każda grupa powinna się w miarę dobrze poznać oraz przyswoić zasady pracy podczas kolejnych stadiów. Będzie to o tyle istotne, że w kolejnych fazach tempo pracy wzrasta, nie będzie więc czasu na uzupełnianie wiedzy o zasadach. Do dobrej praktyki należy przesłanie uczestnikom przed spotkaniem opisu warsztatów wraz z podziałem na etapy.

### ***Drugi etap spotkania to krytyka***

---

Na tym etapie grupy poszukują wszystkich problemów, negatywów, porażek, oraz słabych stron tematu, które wybrano na spotkanie. Wszystkie niedoskonałości należy zapisać. Dobrą praktyką jest dyskusja nad priorytetyzacją (uprzywilejowaniem czy usystematyzowaniem) omawianych wad. Należy określić, które z nich bolą najbardziej i dotyczą największej populacji, czy też które z nich wzbudzają najbardziej negatywne emocje. Takie podejście pozwala zidentyfikować absolutnie wszystkie negatywy.

### ***Trzeci etap spotkania to utopia***

---

Jak sama nazwa wskazuje, zadaniem uczestników jest zbudowanie idealnego rozwiązania zadanego tematu spotkania. Nasz mózg niestety jest przyzwyczajony do krytycznego myślenia, wszak to zapewniało przeżycie. Pojawią się więc w dyskusji kolejne wyzwania i problemy. Ponieważ rozwiązanie jest utopijne, zakładamy, że wszystkie problemy muszą zostać rozwiązane. Zadaniem jest skonstruowanie „świata idealnego”, pozbawionego wad. Na tym etapie zawieszamy istnienie wszelkich ograniczeń. Wszystkie dobre strony i pozytywy są skrupulatnie katalogowane.

### ***Czwarty i ostatni etap to realizacja***

---

Jego celem jest zaplanowanie drogi od stanu obecnego do stanu utopii. Na tym etapie zawieszane jest stwierdzenie: „nie da się”. Ponieważ tworzymy plan, im będzie on konkretniejszy, tym lepszy. Podstawowe pytania, jakie będziemy zadawać, to:

- Jakie kroki powinniśmy podjąć, aby planowana zmiana się udała?



- Jakie kompetencje będą potrzebne, aby udało się zrealizować plan?
- Kto powinien realizować konkretne zadania?
- Jakie zasoby będą nam potrzebne?
- Skąd wziąć nowe zasoby?

Efektem spotkania na tym etapie jest więc poprawienie planowanej zmiany sytuacji niezadowolającej, w kierunku tej jak najbardziej pozytywnej. Ważne jest, aby moderator na zakończenie spotkania podsumował uzyskane rezultaty.

W niniejszej publikacji przedstawiliśmy tylko kilka ważnych z punktu widzenia partycypacji obywatelskiej metod i technik. Każda z nich podczas realizacji konkretnego projektu jest adaptowana i modyfikowana zgodnie z potrzebami danej sytuacji. Więcej informacji o przydatnych technikach można znaleźć na przykład na stronie internetowej <http://partycypacjaobywatelska.pl/>. Warto także poszukać w Internecie raportów z konkretnych działań partycypacyjnych, gdzie zwykle opisuje się, jak dana technika została wdrożona oraz jakie były tego efekty.



A hand is shown drawing a network of stick figures on a chalkboard. The figures are arranged in a grid-like pattern, with arrows pointing between them, suggesting a project network or organizational structure. The hand is holding a white chalk and is in the process of drawing one of the figures.

## Dział 3

# POPROWADŹ ZMIANĘ W SWOIM OTOCZENIU DZIĘKI PROJEKTOM

### Jak stworzyć projekt?

Najkrócej mówiąc, projekt to sposób myślenia o skutecznym wprowadzeniu zmiany. Można powiedzieć, że projekt zaczyna się wszędzie tam, gdzie mamy do czynienia z ograniczonym czasem, zasobami i kosztami. Dzięki zarządzaniu jesteśmy w stanie dostarczyć wymaganych korzyści w założonych ramach. Zarządzanie projektem nie jest niczym innym jak zbiorem reguł usprawniających sposób wprowadzenia potrzebnej zmiany.

Projekty mają pewien cel, po osiągnięciu którego się kończą. Wprowadzamy zmianę po to, by osiągnąć konkretne korzyści, a kiedy je osiągniemy – kończymy działanie. Może się jednak zdarzyć tak, że w trakcie trwania projektu zmienią się cele, które chcemy osiągnąć, a to z kolei spowoduje zmianę zakresu programu.

W trakcie konstruowania założeń warto dobrze poznać warunki, w jakich działamy. Czy są stałe? A może zmieniają się dynamicznie? Wszystkie czynniki, jakie mogą nam przeszkodzić w osiągnięciu zamierzonego celu, są nazywane w języku zarządzania projektami „ryzykami”. Jeżeli poznamy ryzyka, jakie towarzyszą planowanej zmianie, możemy przygotować plany awaryjne i wykonać podjęte zadanie pomimo przeciwności.

## Projekt to sposób myślenia o skutecznym wprowadzeniu zmiany.

Kiedy rozpoczyna się projekt, na samym początku określamy, czym będziemy się zajmować, a co jest poza sferą naszych rozważań. To jest właśnie zakres inicjatywy. Jeżeli znamy cel, jaki chcemy osiągnąć, jak również elementy, które wchodzą w zakres projektu, wówczas możemy przygotować plan. Planowanie pozwoli nie tylko na przemyślenie, jakie działania będą następować po sobie, ale także pozwoli określić, kto będzie je wykonywał i kiedy – czyli w jaki sposób będą wykorzystane zasoby w projekcie.

Kiedy uda się osiągnąć założone korzyści (cel projektu), możemy przystąpić do jego zamknięcia. Po co zamykać projekt? Po pierwsze po to, aby ocenić, co udało się osiągnąć i jakim kosztem. Po drugie, żeby podsumować, co się w projekcie wydarzyło (dobrego i złego). W ten sposób powstaje tak zwany rejestr doświadczeń. Rejestr ten pozwoli lepiej wykonywać kolejne przedsięwzięcia – lepiej je planować, lepiej oceniać i unikać ryzyka, a dzięki temu się uczymy.

## Jak planować projekt?

### Co to jest plan projektu?

Mówiąc najprościej to opis, w jaki sposób zamierzamy osiągnąć cel. Celem może być rzecz tak ulotna, jak napisanie wiersza. Plan projektu musi zawierać trzy informacje. Po pierwsze – co chcemy osiągnąć, po drugie – jakimi krokami chcemy to osiągnąć, po trzecie – kiedy mamy to osiągnąć.

### Jeżeli nie mamy planu, działamy bez głowy.

Plan może przybierać różne formy. Może to być opis mówiący, jakie działania podejmiemy po kolei. Może to być lista, możemy też użyć różnych narzędzi graficznych do przedstawienia konceptu. Być może będzie potrzebny więcej niż jeden plan. Może być i tak, że pracownicy wykonujący kolejny etap projektu będą potrzebować bardziej szczegółowego podziału pracy. Jeżeli nie mamy planu, działamy bez głowy. Istnieje duże ryzyko zapomnienia o czymś ważnym, albo zlecenia istotnej pracy zbyt późno. W ten sposób tracimy tylko energię i zapał.

# Jak zrobić dobry plan projektu?

## Przeanalizuj wymagania

To bardzo ważny moment, w którym należy zastanowić się nad trzema podstawowymi zagadnieniami:

1. Jaki jest kontekst projektu, dlaczego zdecydowaliśmy się na podjęcie takiego działania? Co ma ono przynieść odbiorcy projektu?
2. Jakie cele chcemy osiągnąć (konkretne, mierzalne)?
3. Jakie są ograniczenia? Ile mamy zasobów, czasu, jakie inne czynniki mogą wpłynąć na projekt?

Po określeniu tych trzech elementów możemy zebrać dokładne dane odnośnie wymagań, które musi spełnić każdy produkt projektu (czyli wszystko to, co w jego ramach zamierzamy wytworzyć, zarówno materialnego, jak i niematerialnego). To bardzo ważny element w przypadku projektów kreatywnych. Precyzyjne określenie wymagań odbiorcy projektu pozwala ograniczyć czas potrzebny na wymyślenie i projektowanie rozwiązania do przewidywalnej wielkości.

## Zidentyfikuj zadania

Zadanie to po prostu niepodzielny kawałek pracy do wykonania w określonym czasie. Nie warto dzielić pracy na zbyt małe zadania – kierujemy się zdrowym rozsądkiem. Dobrze jest przygotować różne wersje planu – osoby decydujące o finansowaniu projektu pewnie będą chciały znać tę najbardziej ogólną wersję, tymczasem osoba odpowiedzialna za konkretny etap działań będzie pracować na bardzo szczegółowo zdefiniowanych zadaniach.

## Istnieją dwa sposoby podziału projektu na zadania:

### ■ Z góry na dół:

1. Identyfikacja głównych bloków zadań. Na przykład: projektowanie przedstawienia, przygotowanie przedstawienia, premiera, rutynowe przedstawienia. Pomyślmy o nich jako o fazach projektu. Od razu pojawia się okazja do zaplanowania działań kontrolnych. Pewnie powinny się one pojawić na koniec każdej fazy, ale może także w trakcie ich trwania.
2. Pracując z każdym blokiem zadań dzielimy go na coraz mniejsze elementy. Kierujemy się zdrowym rozsądkiem. Określmy, jaki najmniejszy element jest uży-

teczny. Pamiętajmy, że osoby wykonujące zadania mogą stworzyć jeszcze bardziej szczegółowe podziały. Plan projektu nigdy nie jest martwym dokumentem.

■ **Z dołu do góry:**

1. Rozpoczynamy od zidentyfikowania najmniejszych zadań. Co konkretnie musi zostać zrobione? Przejdźmy w myślach każdy etap pracy i zobaczymy, czy to składa się w logiczną całość.
2. Następnie należy scalić indywidualne zadania w grupy, potem w etapy i pod-projekty. Pomyślane będą w sposób hierarchiczny – ileś zadań małych złoży się na jedno wyższego poziomu.



Ten sposób może być dobry w pracy nad projektami kreatywnymi, ponieważ łatwo wtedy uwzględnić wkład wszystkich członków zespołu.

Istnieje jeszcze trzeci sposób, w którym dzielimy pracę w projekcie według produktów, które mają zostać dostarczone. Zamiast „projektowanie przedstawienia”, będziemy przy planowaniu używać terminu: „zaprojektowane przedstawienie”. W przypadku inicjatyw lokalnych może to być dobra metoda myślenia.

### **Określ, ile potrzeba czasu**

Trzeci krok to określenie czasu, jaki trzeba poświęcić na wykonanie zadań. Jeżeli dobrze znamy pracę, jaką wykonujemy, możemy po prostu przydzielić odpowiednią liczbę dni na wykonanie zadania. Należy wziąć pod uwagę, jakie zasoby będą potrzebne do ich wykonania. Jedna osoba może ugotować obiad w trzy godziny, trzy osoby pewnie zrobią to w 45 minut. Pamiętajmy jednak, że dziesięć osób – to jednak może być zbyt dużo i obiad nigdy nie powstanie.

**Jedna osoba może ugotować obiad w trzy godziny, trzy osoby pewnie zrobią to w 45 minut. Pamiętajmy jednak, że dziesięć osób – to jednak może być zbyt dużo i obiad nigdy nie powstanie.**

W wielu przypadkach będziemy opierać się o szacowany czas wykonania zadania. Żeby dobrze ocenić czas, skonsultujmy się z osobami, które są kompetentne. Zadając pytania, nie wspominajmy o datach dostarczenia danego produktu – to bardzo wpływa na podawane wielkości.

Skoro wiemy, jakie są zadania do wykonania, kto je wykona i ile to potrwa – mamy już strukturę podziału pracy. Teraz możemy wypisać czynności pamiętając o tym, w jakie grupy się one łączą. Kolejnym zadaniom przydzielamy czas ich trwania. Pamiętajmy, aby zaplanować czas potrzebny na kierowanie projektem, spotkania, pisanie raportów i rozliczanie projektu, itd.

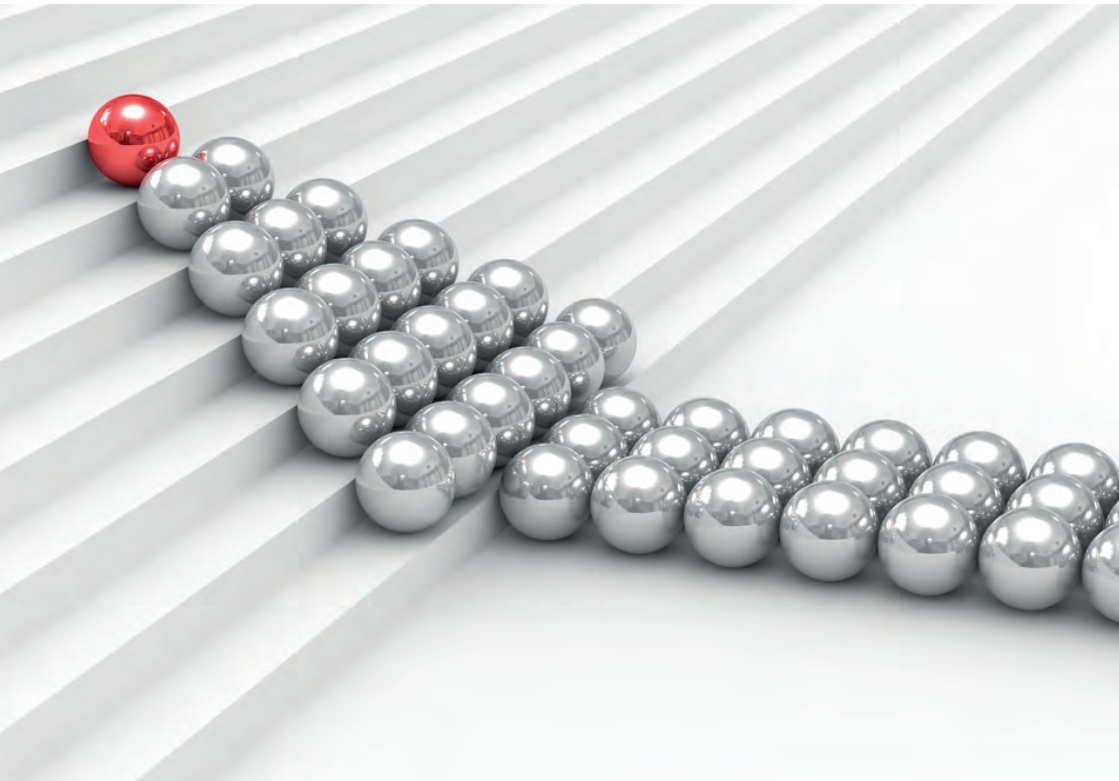
Określ, jak zadania są ze sobą powiązane. Które są potrzebne, żeby wykonać kolejne? Zacznijmy od końca projektu, aż do początku. Nie zapomnimy wtedy o żadnym elemencie. Niektóre zadania łączą kilka innych – w tym miejscu warto zaplanować przegląd stanu projektu. Choć to brzmi bardzo technicznie, w małych projektach wystarczy zapytać wszystkich biorących udział w projekcie, czy wszystko przebiega zgodnie z planem.

## Zaplanuj zasoby

Do każdego zadania, które zostało opisane w strukturze podziału pracy, przypisz zasoby. Najważniejszym zasobem są ludzie. Należy pamiętać o dwóch rzeczach:

1. Jeden człowiek nie może być w dwóch miejscach naraz. Planujmy zasoby z głową.
2. Częsta zmiana zadań wydłuża czas wykonania każdego z nich. Lepiej, żeby dana osoba zrobiła jedno zadanie od początku do końca.

Zaplanować trzeba też inne zasoby, takie jak miejsce potrzebne do pracy, itp. Oczywiście, jeżeli potrzebna jest sala na spotkanie projektowe, wiadomo, że możemy ją szybko pozyskać. Ale scenę, na której będziemy prezentować rezultaty projektu, musimy rezerwować z dużym wyprzedzeniem.



## Jak kosztorysować projekt?

Kosztorysowanie projektu jest jednym z najważniejszych etapów budowania projektu. Jeżeli zaplanujemy zbyt małe zasoby finansowe, na pewno ucierpi jakość dostarczanych przez projekt rezultatów, lub wydłuży się czas jego trwania. Dobre kosztorysowanie pozwoli nam także w sposób bezproblemowy i – co najważniejsze w działalności publicznej – przejrzysty, rozliczyć projekt.

Bardzo istotną rzeczą jest to, żeby zarówno w planie projektu, jak i w kosztorysie projektu, zadania były rozbite na poszczególne składowe, a dla zachowania logiki i większej czytelności – pogrupowane w produkty. Załóżmy dla przykładu, że zamierzamy przygotować ulotkę. Wiemy, do kogo będzie skierowana, i w ilu egzemplarzach ją wydrukujemy. Liczba egzemplarzy będzie tak zwanym produktem projektu, a dla instytucji, która finansuje projekt – ważnym punktem kontroli wykonania projektu. Jednak aby stworzyć ulotkę, musimy wykonać szereg zadań. Po pierwsze przygotować tekst. Po drugie zakupić zdjęcia. Po trzecie zaprojektować wygląd ulotki i dokonać składu oraz zrobić korektę. Po czwarte wydrukować ulotkę. Po piąte dostarczyć ją do adresatów za pomocą usługi pocztowej. W naszym przykładzie właśnie rozbiliśmy produkt na poszczególne zadania projektowe, które są możliwe do wyceny.

**Dobre kosztorysowanie pozwoli nam w sposób bezproblemowy i – co najważniejsze w działalności publicznej – przejrzysty, rozliczyć projekt.**

W planowaniu projektu zdefiniowaliśmy kilka rzeczy. Po pierwsze wiemy, jakie działania będziemy podejmować, ile będą one trwały i kto je będzie wykonywał. Bardzo łatwo jest więc do każdego zadania przydzielić koszty wykonanej pracy. Przy aplikowaniu o granty projektowe koniecznie należy sprawdzić, jakie koszty pracy można rozliczyć. Inaczej mówiąc, co może zostać sfinansowane z grantu. Czy są to koszty pracy brutto, czy netto? Różnica może być znacząca!

Po drugie przy planowaniu projektu zdefiniowaliśmy, jakie rzeczy, czy też jakie usługi będziemy musieli zakupić. Konieczne jest przygotowanie wszystkich wymagań, jakimi ma się cechować zakup. Oszacowanie tego typu kosztów wydaje się proste, jednak tkwi tu pułapka. Warto zacząć od analizy rynku. Choć to poważnie brzmi, często wystarczy wysłać kilka e-maili z zapytaniami lub zadzwonić do odpowiednich firm. Wybieramy firmy cieszące się referencjami i odrzucamy zarówno



oferty znacząco tańsze, jak i znacząco droższe od przeciętnych. Jeżeli planujemy projekt, który zostanie wykonany za jakiś czas, warto też dodać około 10% budżetu jako bufor uwzględniający wzrost cen. W ten sposób wzięliśmy pod uwagę ryzyko projektowe polegające na zmianie cen.

Już na etapie planowania projektu warto mieć przynajmniej trzy oferty od różnych firm. Nie zawsze jest to wymagane przez grantodawców, ale z jednej strony pozwoli nam na dobre oszacowanie kosztów projektu, a z drugiej strony pozwoli na transparentny proces kosztorysowania projektu.

Bardzo często zdarza się tak, że gdy podsumujemy wydatki, okaże się, że przekroczyliśmy zakładany budżet. Przestrzegam przed pokusą agresywnego planowania. Łatwo przecież jest ściąć wszystkie koszty o 10% tylko po to, byle zmieścić się w budżecie. Niestety w ten sposób pozbywamy się bufora projektu, co powoduje, że narażamy się na wielkie ryzyko: możemy nie wykonać tego, co zakładaliśmy. Warto więc wrócić do etapu planowania i zastanowić się, czy nie zmniejszyć zakresu projektu. W naszym przykładzie, czy na przykład nie zmniejszyć liczby produkowanych ulotek.

## Kompletny plan projektu

Plan projektu możemy uznać za kompletny, gdy zawiera wszystkie informacje dotyczące logiki projektu. Powinien opisywać, dlaczego dany projekt podejmujemy. Jakich rezultatów się spodziewamy? Dlaczego są one istotne z punktu widzenia społeczności lokalnej? Powinien w sposób spójny i logiczny przedstawiać, co będziemy robić i w jakim porządku będą następować po sobie działania. Plan powinien zawierać także uzasadniony merytorycznie wymiar działań. Trzymając się naszego przykładu ulotki – plan powinien zawierać informację, ile sztuk ulotki zostanie wykonane, i z czego ta liczba wynika. Na przykład: ilość wynika z liczebności grupy docelowej.

Nieodzowną częścią planu projektu jest terminarz zadań oraz ich struktura, czyli informacja, które zadanie należy wykonać, zanim przejdziemy do następnego, oraz jak zadania zależą od siebie.

**Plan projektu możemy uznać za kompletny, gdy zawiera wszystkie informacje dotyczące logiki projektu.**

Plan projektu powinien opisywać wyczerpująco wszystkie zadania, jakie zostaną w nim podjęte. Część finansowa planu powinna wiernie odzwierciedlać część opisową. Wszystkie planowane zadania powinny mieć taki sam wymiar oraz przydzielony koszt. W części opisowej możemy natomiast zaznaczyć, w jaki sposób szacowaliśmy koszt danego zadania.

## Jak rozliczać projekt?

Każdy projekt wymaga rozliczenia. Niezależnie od tego, czy finansowaliśmy go z własnych środków, czy ze środków grantu, to rozliczenie projektu, bądź też rozliczenie etapu projektu jest ważnym działaniem. Z jednej strony pozwala na pełen przegląd i kontrolę wykonywanych działań, a z drugiej na budowanie doświadczenia.

Rozliczenie przedsięwzięcia zawsze składa się z dwóch części: rzeczowej i finansowej. Część finansowa ma najczęściej postać tabeli, w wierszach której wypisano wszystkie zadania. W kolumnach znajdzie się nazwa zadania, wymiar wykonanego zadania, który zakładaliśmy w projekcie – na przykład 30 godzin pracy lub 500 sztuk ulotek – oraz rzeczywisty rezultat. W następnych kolumnach prezentujemy koszty, jakie zakładaliśmy w projekcie oraz koszty rzeczywiście poniesione. Ostatnia kolumna to uwagi, gdzie wyjaśniamy ewentualne różnice zarówno w uzyskanym efekcie, jak i w jego kosztach.

Niezbędnym elementem rozliczenia finansowego są wszystkie dokumenty księgowe przedstawiające poniesione koszty. Każdy dokument musi być szczegółowo opisany, którego zadania dotyczy.

**Prawidłowe i terminowe rozliczenie projektu jest niezwykle istotne, ponieważ buduje zaufanie pomiędzy instytucjami zaangażowanymi w przedsięwzięcie, a także pozytywnie wpływa na ocenę osób w nim pracujących.**

Część rzeczowa sprawozdania to opis działań, jakie wykonaliśmy wraz z ich rezultatami. Jest on bardzo istotny, ponieważ pozwala osobie kontrolującej projekt ocenić zasadność wydanych środków oraz zrozumieć logikę projektu. W tej części

powinniśmy także wyjaśnić wszystkie rozbieżności pomiędzy stanem planowanym a wykonanym.

Prawidłowe i terminowe rozliczenie projektu jest niezwykle istotne, ponieważ buduje zaufanie pomiędzy instytucjami zaangażowanymi w przedsięwzięcie, a także pozytywnie wpływa na ocenę osób w nim pracujących.





# Dział 4

## JAK ZMIENIAĆ LOKALNĄ RZECZYWISTOŚĆ?

### **Jak współpracować lokalnie?**

Pierwszym i niezbędnym krokiem do osiągnięcia dobrej współpracy lokalnej jest zaangażowanie partnerów. Warto więc od samego początku deklarować wolę współpracy i pielęgnować zaufanie między nimi. Z jednej strony samorządy i instytucje lokalne potrzebują zainteresowania obywateli, z drugiej ważna jest wola współpracy u każdego z nas. Niezbędna jest motywacja do osiągnięcia wspólnych celów, a to gwarantuje nam właśnie współpraca na niskim szczeblu. Żyjemy i pracujemy oraz obserwujemy efekty naszych działań właśnie w warunkach lokalnych.

Drugim niezbędnym czynnikiem dobrej współpracy jest wybór problemów, istotnych dla małej społeczności, co do których istnieje wola ich rozwiązania. Stąd wynika kolejny czynnik dobrej współpracy – pozyskanie właściwych, zainteresowanych stron, czyli interesariuszy. Warto więc wcześniej przeanalizować, kto powinien być zaangażowany w prowadzone działania.

Kolejnym niezbędnym czynnikiem jest dobra komunikacja. Wszystkie racje powinny być przedstawiane jasno i klarownie oraz analizowane w partnerskiej atmosferze. Uparte blokowanie jakiegóż decyzji czy procesu na zasadzie *liberum veto* nie powinno mieć miejsca, ponieważ rujnuje zaufanie pomiędzy partnerami, a także wprowadza przekonanie, że danego problemu nie da się rozwiązać.

Ostatnim nieodzownym czynnikiem sukcesu we współpracy lokalnej jest przyjęcie dobrych metod współpracy. Najbardziej skuteczną metodą pracy jest metoda projektu. Pozwala ona jasno zdefiniować cele, sposoby ich osiągnięcia, kontrolować przebieg działań oraz ocenić ich skutki. W ramach samego projektu można z powodzeniem wykorzystać zaprezentowane w niniejszej publikacji metody i techniki działania, których skuteczność została wielokrotnie udowodniona.

## Jak współpracować z urzędem/samorządem?

### Partycypacja społeczna

Podstawową formą współpracy niezrzeszonych obywateli oraz organizacji samorządowych z samorządami jest partycypacja obywatelska. Oznacza ona po prostu uczestniczenie obywateli i organizacji pozarządowych w kształtowaniu decyzji podejmowanych przez samorzady w sprawach istotnych dla mieszkańców. Prawo do uczestniczenia w takich decyzjach gwarantują nam polskie ustawy, a także ratyfikowana przez Polskę Konwencja z Aarhus. Swoje prawo możemy realizować zarówno za pomocą bieżących kontaktów z samorządem, jak i w bardziej zorganizowanej formie – poprzez konsultacje społeczne.

Dzięki zaangażowaniu obywateli i ich doświadczeniu samorzady mogą także pozyskać cenne dane o problemach, jakie zostaną wykryte na terenie objętym jurysdykcją samorządu. Co ważne, często same nie potrafią, lub brak im czasu, by uzyskać takie dane. Rola obywateli jest więc nieoceniona.

### Inicjatywa lokalna

Inicjatywa lokalna może być rozumiana na dwa sposoby. Pierwszy, przyjęty także na początku niniejszej publikacji, dotyczy wszystkich działań odbywających się na terenie zajmowanym przez społeczność na rzecz dobra wspólnego. W węższy sposób inicjatywę lokalną definiuje nowelizacja ustawy o działalności po-

żytku publicznego i o wolontariacie, z marca 2010 roku, która wprowadziła możliwość zorganizowanego uczestnictwa obywateli w realizacji zadań publicznych samorządu na równi z nim. Obywatel staje się więc na równi z samorządem odpowiedzialny za kształt i efekty podejmowanych działań. Od 2010 roku samorządy mają zatem możliwość wspierania, także finansowego, inicjatyw lokalnych, zgłaszanych przez obywateli.

Inicjatywa lokalna jest to przedsięwzięcie, które nie jest tożsame ze zleceniem zadania publicznego obywatelom. Nie chodzi też o sposób finansowania pomysłu zgłoszonego przez obywateli. Inicjatywa lokalna to forma solidarnej współpracy mieszkańców i jednostek samorządu terytorialnego, której celem jest wspólne realizowanie zadania publicznego na rzecz społeczności lokalnej. W ramach inicjatywy lokalnej mogą współpracować trzy grupy podmiotów. Pierwszą z nich jest samorząd lokalny, który ze swej definicji jest zainteresowany realizacją zadania publicznego. Druga grupa podmiotów to mieszkańcy. Mieszkańcem jest każda osoba, która faktycznie przebywa na danym terenie i realizuje tam swoje tak zwane interesy życiowe, to znaczy wykonuje pracę, prowadzi gospodarstwo domowe, itd. Nie jest istotne miejsce zameldowania, a jedynie fakt przebywania na danym terenie. Trzecia grupa podmiotów to organizacje pozarządowe, które mogą działać w imieniu mieszkańców.

### **Inicjatywy lokalne mogą obejmować następujące sfery działalności samorządu:**

- Budowę, rozbudowę lub remont dróg, kanalizacji, sieci wodociągowej, budynków oraz obiektów architektury stanowiących własność jednostek samorządu terytorialnego, a więc działalność wspomagającą rozwój wspólnot i społeczności lokalnych;
- Edukację, oświatę i wychowanie;
- Działalność charytatywną;
- Podtrzymywanie i upowszechnianie tradycji narodowej, pielęgnowanie polskości oraz rozwój świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowej;
- Działalność na rzecz mniejszości narodowych i etnicznych oraz języka regionalnego; kulturę, sztukę, ochronę dóbr kultury i dziedzictwa narodowego;
- Promocję i organizację wolontariatu;
- Wspieranie i upowszechnianie kultury fizycznej;
- Turystykę i krajoznawstwo;
- Ekologię i ochronę zwierząt oraz ochronę dziedzictwa przyrodniczego;
- Porządek i bezpieczeństwo publiczne.



Jak widzimy, ze względu na zakres realizowanych przez samorząd zadań publicznych, społeczności mają ustawowo zagwarantowaną możliwość realizacji bardzo różnorodnych projektów.

Aby możliwe stało się wdrożenie inicjatywy lokalnej, samorząd musi przyjąć stosowne uchwały określające procedurę wnioskowania.

Ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie mówi: *Organ stanowiący jednostki samorządu terytorialnego określa tryb i szczegółowe kryteria oceny wniosków o realizację zadania publicznego w ramach inicjatywy lokalnej. Szczegółowe kryteria oceny powinny uwzględniać przede wszystkim wkład pracy społecznej w realizację inicjatywy lokalnej.*

W praktyce, ze względu na złożony charakter oceny oraz różnorodność kryteriów, wiele samorządów decyduje się na wprowadzenie wzoru wniosków. Z punktu widzenia konstruowania projektów jest to znaczące ułatwienie, ponieważ z jednej strony pozwala nam zaplanować działania wedle przyjętego wzoru, a z drugiej zwiększa nasze szanse w procesie oceny formalnej wniosku.

Wniosek o realizację zadania publicznego w ramach inicjatywy lokalnej może złożyć już dwóch mieszkańców (z zastrzeżeniem przytoczonej powyżej definicji mieszkańca), jednakże podczas oceny wniosków ma znaczenie liczba mieszkańców popierających projekt.

Pozytywne rozpatrzenie wniosku oznacza tak naprawdę wolę współpracy ze strony samorządu. Kolejnym etapem jest podpisanie umowy z mieszkańcami lub reprezentującą ich organizacją oraz określenie zobowiązań dotyczących budżetu.

Istotne jest to, że o ile strony umowy solidarnie odpowiadają za projekt, to samorząd nie może przekazywać na rzecz mieszkańców żadnych środków finansowych. Za przydzielone w ramach projektu zadania płaci z własnych środków i według własnych procedur. Samorząd może natomiast przekazać na czas trwania projektu rzeczy lub nieruchomości, których wymaga realizacja projektu. Mieszkańcy natomiast ponoszą koszty albo w formie monetarnej, albo przekazując rzeczy, albo realizując pracę społeczną na rzecz inicjatywy lokalnej. W trakcie przygotowania





wniosku i określania budżetu projektu, koszty te należy zaplanować, a od mieszkańców zebrać deklaracje, że je poniosą.

W umowie zostaną określone sposoby, za pomocą których projekt będzie monitorowany, oraz obowiązki sprawozdawcze. Raport końcowy z realizacji przedsięwzięcia nie różni się zbyt wiele od standardowego sprawozdania z realizacji projektu.

## Szukaj możliwości

Inicjatywa lokalna regulowana za pomocą ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, z marca 2010 roku, to tylko jedna z wielu możliwości wdrażania pożytecznych projektów w swojej okolicy. Najprostszą metodą zaangażowania się w sprawy swojej społeczności lokalnej jest uczestnictwo w budżecie partycypacyjnym. Działanie budżetu partycypacyjnego jest bardzo proste: specjalna uchwała pozwala samorządom przeznaczyć pewną pulę środków na projekty zgłaszane przez obywateli. Po ogłoszeniu naboru wniosków, organizacje pozarządowe oraz zwykli obywatele mogą zgłaszać swoje projekty, które następnie są poddawane pod głosowanie. Wybrane przez społeczność projekty są następnie realizowane z budżetu danej gminy.

Inną formą wspierania inicjatyw lokalnych są tak zwane „małe granty”. Zarówno organizacje samorządowe, jak i krajowe, oraz firmy prywatne, przeznaczają niewielką pulę środków na realizację zadań publicznych. Budżety pojedynczego projektu wahają się pomiędzy 1000 a 30000 złotych. Małe granty finansują zwykle projekty o nieskomplikowanej strukturze, a więc proste do przeprowadzenia i rozliczenia. Najczęściej grantodawcy instytucjonalni kierują swoją ofertę do organizacji pozarządowych, a instytucje biznesu do aktywnych obywateli.

W przypadku, gdy celem projektu jest rozwiązanie bardziej skomplikowanego problemu, wymaga on większych środków budżetowych. Warto wtedy zwrócić uwagę na konkursy grantowe organizowane przez poszczególne ministerstwa, czy przez instytucje finansujące projekty o założonej tematyce, jak na przykład Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej. Tego typu projekty muszą mieć zasięg regionalny lub ogólnopolski, warto więc połączyć siły kilkunastu społeczności lokalnych. O takie granty mogą aplikować firmy i organizacje pozarządowe.

Projekty są fundowane także ze źródeł międzynarodowych. Mniejsze konkursy grantowe są organizowane przez ambasady różnych krajów. Ogónoeuropejskie projekty są finansowane ze środków Unii Europejskiej lub Europejskiego Obszaru Gospodarczego, jednak wymagają sporego doświadczenia jeżeli chodzi o zarządzanie i rozliczanie projektu.

Wsparciem podczas szukania dofinansowania, jak i podczas realizacji inicjatywy, jest jej promocja. Stanowi ona ważny element wsparcia realizacji projektu, zapewniając metody dotarcia do zainteresowanych stron oraz pozwala na łatwe nawiązywanie partnerstw.

Podczas analizy problemu, który chcemy rozwiązać, nie warto ograniczać swojego myślenia ze względu na dostępne w gminie źródła finansowania. Możliwości jest bardzo wiele i jeżeli nie jesteśmy w stanie czegoś zrobić sami, to istnieje wiele możliwości dołączenia do projektów, czy też do organizacji, już realizujących interesujące nas działania.





# Dział 5

## Rady seniorów w praktyce

### Co to jest rada seniorów?

Seniorzy otrzymali nową możliwość wpływania na lokalną rzeczywistość. Do ustawy o samorządzie gminnym została wprowadzona nowa instytucja – gminne rady seniorów. Nowelizacja ustawy z dnia 30 listopada 2013 r. wprowadziła nowy przepis (art. 5 c), który pozwala powołać ciało o charakterze doradczym, reprezentujące środowiska osób starszych – gminną radę seniorów. Ogólnie rzecz ujmując, powołanie gminnych rad seniorów ma pozwolić skuteczniej przedstawiać oczekiwania i potrzeby osób starszych wobec władz lokalnych. Zgodnie z nowelizacją ustawy, „rada gminy, z własnej inicjatywy lub na wniosek zainteresowanych środowisk, może utworzyć gminną radę seniorów”. Oznacza to, że gmina może powołać gminną radę seniorów, a organem właściwym do powołania tego ciała jest wyłącznie rada gminy. Utworzenie rady seniorów następuje w drodze uchwały.

Jak sama nazwa wskazuje, rada seniorów jest ciałem o charakterze kolegialnym, której członkowie mają powyżej sześćdziesiątego piątego roku życia, choć kryte-

rium wiekowe nie zawsze jest silnie akcentowane w statutach rad. Rady seniorów działają we współpracy z samorządami gminnymi i pełnią trzy zasadnicze funkcje. Pierwszą i najważniejszą funkcją jest doradztwo we wszystkich tych sprawach, które dotyczą bezpośrednio lub pośrednio spraw seniorów. Drugą funkcją rad jest udzielanie konsultacji i przedstawianie opinii dotyczących planowanych lub wdrażanych działań samorządu. Ma to niebagatelne znaczenie, ze względu na niezbyt sprawne funkcjonowanie mechanizmu konsultacji społecznych w realiach polskich. Są one realizowane jako „przykry” wymóg prawny, a więc efekty często są powierzchowne, w rezultacie – wdrożone działania bywają chybione. Trzecią funkcją – chyba równie istotną jak pierwsza – jest przedstawianie inicjatyw, a więc aktywne kształtowanie polityki gminnej i podejmowanych przez gminę zadań.

Rady seniorów są także ciałami unikalnymi, bo choć działają na podstawie ustawy, to nie mają charakteru politycznego, a merytoryczny. W polskiej polityce lokalnej ma to niebagatelne znaczenie dla poprawnego działania na rzecz społeczności lokalnej. Choć nazwa sugeruje, że rady zajmują się sprawami seniorów, to w praktyce, dzięki zróżnicowanym kompetencjom jej członków, podejmują tematy wszystkich grup społecznych, między innymi dzieci. Rady bardzo często kierują też uwagę gmin na „niechciane” bądź „niewygodne” problemy społeczności lokalnych, które są trudne, czy to ze względu na swoją złożoność lub pracochłonność, czy to ze względu na transgraniczny charakter wymagający współpracy wielu gmin i koordynacji wielu działań.

**Rady seniorów nie boją się podejmować skutecznych działań na rzecz zrównoważonego rozwoju i ochrony środowiska przez zauważenie i opisanie występujących problemów.**

Dzięki swojemu doświadczeniu oraz zaangażowaniu często potrafią zaproponować skuteczne rozwiązania, na przykład w formie inicjatyw lokalnych.

W ustawie nie ma określonego zakresu tematycznego spraw, w których rada seniorów może służyć opinią lub wykazywać się własną inicjatywą w stosunku do organów gminy. Wydaje się więc, że mogą to być wszystkie sprawy, jak choćby organizacja opieki zdrowotnej, pomocy społecznej, komunikacji publicznej, działalności oświatowej i kulturalnej czy też i inne, jeśli tylko dotyczą one osób starszych i mają na względzie potrzeby i oczekiwania tych osób.

## Dlaczego potrzebujemy rad seniorów?

Po pierwsze nasze społeczeństwo żyje coraz dłużej. Dbamy o swoją kondycję, jemy zdrowiej niż kilkanaście lat temu, mamy dostęp do najnowszych technik medycznych czy nowoczesnych suplementów. Dzięki temu nie tylko wydłuża się nam długość życia, ale także polepsza się jego jakość. Wielu seniorów, choć oficjalnie jest na emeryturze, nie chce wyłączać się z aktywnego życia. Dzięki kompetencjom i doświadczeniu oraz zasobom czasu, jesteście Drodzy Seniorzy wspaniałą grupą, która pozwala wypełnić lukę w kompetencjach osób tradycyjnie zaangażowanych w działania lokalne. Osoby starsze chcące się rozwijać i otwarte na nowości są motorem zmian w środowisku lokalnym, co więcej – zmian niejednokrotnie lepiej przemyślanych od tych, które wynikają jedynie z celów politycznych.

Po drugie, rady seniorów są potrzebne, bo wzrasta w Polsce długość życia, a jednocześnie rodzi się coraz mniej dzieci, stajemy się społeczeństwem starzejącym się. Dziś osoby powyżej 65 roku życia stanowią około 1/5 populacji Polski, natomiast do roku 2050 ta liczba wzrośnie do 1/3, i tym samym dołączymy do najstarszych demograficznie społeczeństw w Europie. Warto też zauważyć, że statystyczny Polak ma coraz większe poczucie wpływu na działania samorządu, które go dotyczą, i to właśnie na etapie samorządowym podejmuje skuteczne interwencje. Mamy prawo wiedzieć i działać. Mamy także coraz większą świadomość narzędzi, które możemy wykorzystać w celu zmiany swojej sytuacji. Rady seniorów będą więc coraz lepiej koordynować działania gminy na rzecz tej szybko rosnącej grupy społecznej. A ze względu na wiek swoich członków – starania podjęte przez rady seniorów są bardzo skuteczne.

Po trzecie możemy zaobserwować zupełną zmianę myślenia o starości. Coraz więcej osób planuje swoją przyszłość, także w horyzoncie sześćdziesiąt i sześćdziesiąt pięć plus. Emerytura przestała być synonimem spadku aktywności. Coraz częściej, a w zasadzie to właśnie wtedy mamy czas i zasoby na realizację swoich pasji, odkładane studia, czy właśnie podejmujemy aktywność społeczną. Wiek dojrzały staje się także atutem – szczególnie w działaniach publicznych. Osoby starsze są postrzegane przez pryzmat doświadczenia, jakie zebrały w ciągu swojego życia i mogą łatwo działać z pozycji autorytetu, rozwiązując pozornie nierozwiązywalne dla społeczności lokalnej problemy, wspierając negocjacje i łagodząc spory.

Rady seniorów zapewnią więc skuteczność w kształtowaniu dobrostanu istotnej grupy społecznej.

## Kto może wejść w skład rady seniorów?

Tradycyjnie w skład rad seniorów wchodzi osoby zaangażowane w kształtowanie i realizację polityki senioralnej, osoby działające na rzecz seniorów oraz sami seniorzy. Przy czym kryterium wiekowe może zostać uchylone w statucie rady seniorów, jeżeli osoby młodsze mogą wnieść istotne kompetencje do rady. Tradycyjnie rada zrzesza więc osoby aktywne na polu działań dla seniorów i pełni funkcję organu koordynacyjnego. Bardzo często w składach rady spotykają się osoby zaangażowane już w Uniwersytetach Trzeciego Wieku, czy w ramach inicjatyw lokalnych, czy też projektów tzw. trzeciego sektora, czyli organizacji społecznych (samorządowych). Ponieważ rada seniorów pełni rolę ciała doradczego, opiniującego i podejmuje samodzielnie działania na rzecz seniorów, członkowie jej muszą mieć dobre kontakty z instytucjami, zajmującymi się tą problematyką. Rada seniorów doradza więc radzie gminy, ale aby działanie to było spójne z problematyką samorządową i prawem lokalnym, w skład rady seniorów wchodzi też osoby zawodowo zajmujące się polityką senioralną w gminie. Dokładny skład rady, jej kadencyjność, sposób procedowania spraw, sposób komunikowania się z organami gminy, itp., są określone w statucie rady, który jest uchwalany przez gminę lub jej jednostkę pomocniczą, na przykład dzielnicę, sołectwo, itp.

## Jaka jest podstawa prawna działania rady?

Choć rady seniorów działają w Polsce od wielu lat, a najstarsza z nich to rada w Poznaniu, jednak dopiero 30 listopada 2013 roku uzyskały one kompletne ramy prawne. Powstawanie i pracę rad reguluje bowiem ustawa o samorządzie gminnym, odwołując się do gminnego obowiązku wspierania solidarności międzypokoleniowej oraz aktywizacji seniorów w środowisku lokalnym. Długofalowa Polityka Senioralna w Polsce na lata 2014–2020, jako dokument strategiczny postuluje także zaangażowania osób starszych w rozwiązywanie kluczowych problemów społecznych. Te dwa dokumenty „otworzyły drzwi” seniorom do bezpośredniego wpływu na działania samorządu. Przed 2013 rokiem w Polsce działało około 40 rad, obecnie liczba ta jest mniej więcej dwukrotnie wyższa. Rady seniorów spotykają się także na corocznej konferencji, co pokazuje, że jest to coraz popularniejszy i profesjonalizujący się ruch społeczny. Ustawa z dnia 30 listopada 2013 r. określa

kompetencje rady seniorów jako konsultacyjne, doradcze i inicjatywne. Dwie pierwsze funkcje dotyczą wdrażanych przez gminę strategii, programów i działań, trzecia zaś pozwala na składanie propozycji ze strony środowiska osób starszych, przy czym ostateczną decyzję podejmie gmina. Ustawa pozwala też na tworzenie rad w jednostkach pomocniczych gminy, a więc w sołectwach, dzielnicach miast, itd.

Choć to ustawa o samorządzie gminnym pozwala powołać radę seniorów, jednak określa, że radę taką powołuje akt prawa lokalnego, uchwalany przez gminę. Radę tworzy się na wniosek zainteresowanych środowisk. W praktyce jest to najczęściej taki scenariusz, że środowiska seniorskie lub organizacja pozarządowa rozpoczynają proces tworzenia rady. Rzadziej powstaje ona z inicjatywy władz gminy. Istotne jest, aby tworzenie rady przebiegało w atmosferze dialogu pomiędzy seniorami, urzędnikami i prezydentem, burmistrzem lub wójtem tak, aby zapewnić możliwie najkorzystniejsze dla wszystkich stron zasady współpracy.

## Jak stworzyć radę seniorów?

### Po pierwsze: dobrze przygotowany wniosek

Choć prawne procesy związane z powołaniem rady seniorów mogą wydawać się skomplikowane, przedstawiamy krótki przewodnik, jak tego dokonać. Jest on głównie o tym, jak nie zgubić się w gąszczu prawa oraz jak dobrze przygotować się do uruchomienia rady seniorów w swojej gminie.

Jak już wspomnieliśmy, ustawa o samorządzie gminnym określa, że radę seniorów może powołać wyłącznie rada gminy. Wniosek o powołanie rady mogą wystosować:

1. Przedstawiciele zainteresowanych środowisk, a więc sami seniorzy zorganizowani wokół na przykład Uniwersytetów Trzeciego Wieku lub organizacji pozarządowej, zajmującej się sprawami seniorów.
2. Rada gminy (w przypadku jednostek pomocniczych gminy, na wniosek np. rady sołectwa).
3. Wójt, burmistrz lub prezydent miasta.

Ustawodawca nie definiuje, jaką treść powinien zawierać wniosek do rady gminy. Skierowanie wniosku do wójta lub burmistrza nie będzie błędem, ale to rada gminy podejmie decyzję ostateczną o powołaniu rady seniorów.

Rada gminy będzie rozpatrywać wniosek pod kątem:

1. Celowości powołania rady seniorów.
2. Możliwości organizacyjnych, finansowych, lokalowych, itp., powołania rady seniorów, gdyż to na gminę spadnie konieczność utrzymywania rady, a także jej obsługa organizacyjna, formalna i prawna.

Widać więc, że rada gminy nie musi odpowiedzieć pozytywnie na taką inicjatywę oddolną, ale powinna – zgodnie z dobrą praktyką samorządową – zapoznać się wnikliwie z przedstawionym wnioskiem i ocenić jego zasadność. Aby zapewnić skuteczność wniosku o powołanie rady seniorów, przy konstrukcji wniosku warto powołać się na kilka istniejących dokumentów prawnych o charakterze strategicznym.

Po pierwsze ustawa o samorządzie gminnym nakłada na radę gminy obowiązek upowszechniania idei samorządności, a przecież rada seniorów jest organem samorządowym. Po drugie należy przytoczyć podstawę prawną, to jest nowelizację z dnia 30 listopada 2013 r. ustawy o samorządzie gminnym (art. 5 c ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym). W szczególności chodzi o obowiązki gminy dotyczące wspierania solidarności międzypokoleniowej, aktywizacji osób starszych, włączania osób starszych w rozwiązywanie problemów lokalnych. Warto powołać się na Długofalową Politykę Senioralną na lata 2014 – 2020.

W trakcie analizy wniosku o utworzenie rady seniorów, rada gminy będzie musiała zbadać nie tylko zasadność wniosku, ale także możliwości organizacyjne. O ile na drugą grupę zagadnień mamy niewielki wpływ, o tyle w przypadku pierwszej





możemy przedstawić konkretne i rzeczowe argumenty za koniecznością utworzenia rady seniorów. W niniejszym poradniku opisaliśmy metodę pracy nad inicjatywą lokalną, warto więc ją wykorzystać do zbadania sytuacji w gminie i załączyć wyniki badania do wniosku.

Po pierwsze należy przedstawić sytuację, w jakiej znajduje się gmina pod względem demograficznym – niezależnie od tego, czy jest w niej prowadzona aktywna polityka i projekty dotyczące seniorów, czy nie. Pokazanie, z jak liczną i coraz bardziej rosnącą grupą obywateli gmina ma do czynienia będzie zdecydowanym atutem wniosku. Po drugie warto przeprowadzić wstępne konsultacje społeczne, i to nie tylko wśród grup seniorskich, ale także młodszych. Tematem ich powinno być planowane powstanie rady. Mechanizm przygotowywania i przeprowadzania konsultacji opisujemy w tym poradniku. W praktyce wiele rad gmin przed powołaniem rady seniorów przeprowadza konsultacje społeczne. Robiąc to samemu możemy uzyskać wyniki lepszej jakości docierając do właściwej grupy docelowej i oszczędzić czas, a także pokazać grupę przygotowującą wniosek od profesjonalnej strony. Po trzecie warto skatalogować wyzwania i problemy, z jakimi borykają się ludzie starsi, aby podkreślić konieczność pracy nad istotnymi z punktu widzenia gminy rozwiązaniami. Chyba każdy lubi, gdy nie tylko pokazuje się problem, ale także od razu proponuje rozwiązania.

Ważną częścią wniosku jest przygotowanie katalogu spraw, którymi rada seniorów chciałaby się zajmować. Należy podkreślić, że ustawodawca nie ogranicza nigdzie, jakimi sprawami rada seniorów może się zajmować. Ponieważ rada seniorów w zamyśle ustawy jest ciałem opiniodawczym i konsultacyjnym, zakres procedowanych przez radę spraw może dotyczyć szerokiego spektrum tematów, od ochrony zdrowia po organizację komunikacji miejskiej z jednej strony, po sprawy ochrony środowiska i przeciwdziałania wykluczeniu cyfrowemu osób starszych z drugiej strony. Choć nie jest to zapisane w ustawie, wyraźną intencją było podejmowanie przez rady spraw związanych z problemami seniorów. Jednakże w bardzo wielu przypadkach problemy gminy dotyczą także innych grup wiekowych, szczególnie dzieci. Warto więc podejmować także takie tematy, z perspektywy autorytetu, jakim cieszą się osoby starsze. W przygotowaniu tej części wniosku nieodzowny jest przegląd realizowanych przez gminę programów, planów i polityk, które dotyczą seniorów i oferta pomocy w ich kształtowaniu i wdrożeniu.

Kolejnym krokiem, który spadnie na barki rady gminy, jest określenie składu rady seniorów. Już na etapie wniosku warto zasugerować wstępną koncepcję składu rady seniorów, pozostawiając jednak ostateczną decyzję radzie gminy. Oczywiście

propozycja nie powinna mieć charakteru listy osób, a raczej podział ról i kompetencji w obrębie rady.

Należy przy tym określić podstawowe parametry. Pierwszym i najbardziej kontrowersyjnym parametrem jest wiek członków rady. Przyjęło się, że za seniorów uważa się osoby powyżej sześćdziesiątego piątego roku życia i radni rady senioralnej najczęściej są w takim wieku. Stosuje się kryterium ukończenia 65 roku życia na dzień przed wyborami do rady. Niektóre rady dopuszczają członków o pięć lat młodszych, aby również uwzględnić potrzeby osób, które w wiek emerytalny dopiero weszły lub wejdą, a jeszcze są aktywne zawodowo i mogą wnieść ciekawe i potrzebne radzie kompetencje. (Podobnie stosuje się kryterium ukończenia 60 lat na dzień przed wyborami do rady). Najrzadziej stosuje się praktykę włączania w poczet rady osób wyraźnie młodszych, ale posiadających ważne z punktu widzenia procedowanych problemów kompetencje. W praktyce można zaprosić takie osoby w roli doradców czy ekspertów. Seniorzy to przecież nie jedyni członkowie rady seniorów. W radzie powinny zasiadać także osoby ze wszystkich organów gminy, wdrażających działania dla seniorów, przedstawiciele rady gminy, a także podmiotów realizujących działania na rzecz seniorów, jak np. spośród prowadzących Uniwersytety Trzeciego Wieku, czy organizacji pozarządowych, itp.

Drugim parametrem, który należy określić, jest propozycja sposobu wyłaniania kandydatów do rady i wybierania radnych.

Trzecim parametrem, który należy określić, jest propozycja długości kadencji członków rady, a co za tym idzie terminu kolejnych wyborów. Najczęstsza praktyką jest ustalenie dwu- lub czteroletniej kadencji.

Wszystkie te parametry rada gminy będzie musiała ustalić we własnym zakresie, natomiast kierując się dobrymi praktykami istniejących rad seniorów możemy zaproponować najlepsze rozwiązania.

## **Po drugie: decyzja i stworzenie statutu rady seniorów**

Gmina podejmując decyzję o powołaniu rady seniorów musi zbadać realne zapotrzebowanie na takie ciało oraz przygotować ramy prawne jego działania. Nic nie stoi na przeszkodzie, żeby ze środowisk aktywnie działających na rzecz seniorów wypłynęły gotowe propozycje takich rozwiązań. Poniżej przedstawiamy, w jaki sposób odbywa się taki proces i jak go usprawnić.

Po przeprowadzeniu analiz i konsultacji rada gminy może podjąć decyzję o powołaniu rady seniorów. Gmina przygotowuje najpierw statut gminnej rady seniorów, który

jest dokumentem regulującym jej działanie, a następnie drogą uchwały rady gminy powoła radę seniorów oraz nada jej statut. Ustawa o samorządzie gminnym daje dużą swobodę gminom w kształtowaniu statutu rad seniorów, aby maksymalnie dostosować pracę rady do lokalnych warunków, możliwości i potrzeb.

Statut rady seniorów zawierać będzie dwie istotne części, po pierwsze skład i tryb wyboru członków oraz procedury i zasady działania rady.

**Kształtując statut rady seniorów rada gminy powinna dążyć – jak napisano w ustawie – do maksymalnego wykorzystania potencjału organizacji osób starszych oraz podmiotów działających na rzecz tej grupy wiekowej.**

Celem jest maksymalne zaangażowanie samych seniorów i ich środowiska, ale także już istniejących organizacji w celu możliwie najefektywniejszej pracy nad problemami dotyczącymi osoby starsze. W praktyce dąży się do tego, aby rada seniorów była nie tylko ciałem opiniodawczym, ale także punktem kontaktowym i koordynacyjnym wszystkich działań na rzecz seniorów w gminie. Tutaj niebagatelną rolę pełni przedstawienie we wniosku o utworzenie rady seniorów, sytuacji seniorów w gminie i pełnego spektrum działających na ich rzecz organizacji oraz realizowanych projektów.

Podstawowym zagadnieniem regulowanym w statucie rady seniorów jest jej skład. Należy tak go dobrać, żeby włączyć w działania rady przedstawicieli możliwie wszystkich działających na rzecz seniorów podmiotów. Drugim celem regulowania spraw osobowych w statucie jest takie skonstruowanie procedur (np. wyborów, wyborów uzupełniających, itd.), aby zapewnić jak najbardziej efektywny sposób pracy rady.

Statut rady seniorów reguluje kwestie osobowe pod względem następujących zagadnień:

1. Liczba radnych z podziałem na limity poszczególnych grup przedstawicieli, to jest: ilu ma być przedstawicieli seniorów, ilu przedstawicieli rady gminy, ilu przedstawicieli podmiotów profesjonalnie zajmujących się działalnością na rzecz osób starszych.
2. Czas trwania kadencji rady.
3. Który organ gminy będzie przeprowadzał wybory do rady seniorów. Może to być specjalnie powołana komisja, może to być rada gminy, jednak proces wyborczy najsprawniej przeprowadzają organy wykonawcze gminy.
4. Proces wyborczy do rady seniorów musi mieć szczegółowy terminarz poszczególnych czynności (ogłoszenie wyborów, zgłoszenie kandydatur, itd.).

5. Musi zostać określony sposób i termin ogłoszenia wyborów na członków rady oraz lista zainteresowanych stron, które należy powiadomić. A także sposób powiadamiania o wyniku wyborów.
6. Należy określić sposób zgłoszeń kandydatów i wymogi formalne (np.: czy wymagane jest poparcie dla kandydata i w jakiej formie ma być przedstawione, zebrane podpisy, czy wymagana jest pisemna, czy ustna zgoda kandydata, itp.). Konieczne jest także określenie wymogów wobec samych kandydatów do rady.
7. Należy określić sposób wyborów uzupełniających do rady seniorów, zasad ich ogłaszania i powiadamiania o wynikach wyborów uzupełniających.

W statucie rady seniorów określone zostają także zasady działania rady seniorów i jej wewnętrzna struktura. Ze względu na to, że rada seniorów najczęściej skupia i koordynuje działania już istniejących organizacji działających na rzecz seniorów, warto aby wewnętrzna struktura rady odzwierciedlała ten fakt. W statucie należy więc określić:

1. Jakie mają być funkcje poszczególnych członków rady, czy oprócz przewodniczącego powinny istnieć inne stanowiska? Na to pytanie warto odpowiedzieć już przy konstrukcji wniosku o utworzenie rady seniorów, ponieważ na tym etapie możemy dokonać wartościowego przeglądu zasobów ludzkich i organizacyjnych oraz zaproponować rozwiązania zapewniające efektywną działalność rady. Podobnie jak w przypadku samych radnych, należy określić kryteria i sposób wyboru oraz czas pełnienia funkcji w strukturach rady.
2. Jaki będzie sposób funkcjonowania rady seniorów? Jakie podmioty będą upoważnione do zwoływania posiedzeń (sesji) rady seniorów? Jak często takie posiedzenia będą się odbywać? Czy możliwe są sesje nadzwyczajne oraz w jaki sposób radni będą powiadamiani o sesji rady seniorów.
3. Jak rada będzie pracować nad poszczególnymi sprawami, a przede wszystkim jakie będą sposoby podejmowania decyzji i informowania o nich? W jaki sposób będzie prowadzona dyskusja? Kto będzie miał inicjatywę do podejmowania uchwał? Jak będą przebiegały głosowania i jakie będzie kworum? Wreszcie, w jaki sposób będą komunikowane decyzje rady seniorów: za pomocą uchwał, za pomocą opinii, czy może zgłaszane będą interpelacje na posiedzeniach rady gminy.
4. Jak będzie przebiegała współpraca rady seniorów z organami gminy? Kto, czyli jakie organy gminy, w jakich sprawach i w jakim trybie powinny się zwracać



do rady seniorów o opinie? Jak dużo czasu ma rada na odpowiedź i w jaki sposób powinna zostać ona udzielona?

5. Choć ustawodawca nie określa zakresu spraw, którymi rada seniorów może się zajmować, w statucie można określić, jakie sprawy będą właściwe dla rady, w których będzie się ona wypowiadać.
6. Wreszcie w statucie rady seniorów powinno zostać określone, jak rada będzie finansowana, jakie będzie miała zasoby lokalowe, a także na jakich zasadach będzie prowadzona obsługa kancelaryjna i administracyjna.
7. Ponieważ rada seniorów jest powoływana przez organy gminy, a także przez nie finansowana, w statucie powinien się znaleźć zapis dotyczący form sprawowania nadzoru nad radą seniorów.

Choć może wydawać się, że statut rady seniorów jest dokumentem niezwykle skomplikowanym, to tak naprawdę jest to po prostu sposób na przemyślenie i uporządkowanie metod pracy, po to, by rada seniorów była organem skutecznym i sprawnie działającym.

Podczas podejmowania decyzji o powołaniu rady seniorów, rada gminy może zwrócić uwagę na brak możliwości finansowych, czy lokalowych do obsługi rady. Należy jednak pamiętać, że wspieranie postaw samorządności jest zadaniem nałożonym

na gminy i popartym finansowaniem. Tak więc podczas dyskusji z organami gminy przed utworzeniem rady seniorów warto uzmysłowić zainteresowanym stronom, że rada seniorów pozwala efektywnie działać w obszarach, które gmina i tak musi obsługiwać. Gmina, dzięki opiniom rady seniorów może efektywnie wykorzystywać swoje fundusze w tych obszarach, które dotyczą osób starszych, a więc może łatwo uzyskać oszczędności w budżecie. Kolejną barierą, którą samorządowcy akcentują, jest brak funduszy w budżecie gminy na działania proponowane przez rady seniorów. Warto przy przygotowywaniu wniosku o powołanie rady seniorów przedstawić i zaproponować źródła finansowania możliwych działań. Dwa najważniejsze to dotacje z programu ASOS – Rządowego Programu na rzecz Aktywizacji Społecznej Osób Starszych, którego jedną z osi priorytetowych jest dofinansowanie organizacji i działania rad seniorów oraz dotacje Funduszu Inicjatyw Obywatelskich, którego oś priorytetowa o nazwie „aktywne społeczeństwo” idealnie nadaje się do finansowania tego typu działań.

Zarówno przy dyskusji z organami gminy, jak i w samym wniosku warto podkreślać wartość, jaką rada seniorów może wnieść w działania gminy. Obawę urzędników budzi często powołanie kolejnego ośrodka decyzyjnego, choć tak naprawdę rada seniorów jest jedynie ciałem doradczym. Dlatego w składzie rady seniorów należy zaproponować odpowiednią liczbę miejsc dla przedstawicieli gminy.

Wniosek o powołanie rady seniorów przygotowany i złożony przez zainteresowane środowiska powinien zawierać propozycje wszystkich wspomnianych w niniejszym rozdziale rozwiązań. Propozycje – ponieważ rada gminy musi dostosować je do obowiązującego prawa, jednakże jest to niezwykle ważny krok pozwalający zaoszczędzić czas, który gmina musiałaby poświęcić na pełne przygotowanie dokumentów powołujących radę.

**Aby działać skutecznie należy nie tylko zwracać uwagę na potrzeby i problemy, ale także proponować od razu gotowe rozwiązania.**

### **Po trzecie: działamy w radzie seniorów – jak to robić skutecznie?**

Aby działalność rady seniorów była efektywna, nieodzowne jest poznanie wiedzy, kompetencji i doświadczeń radnych po to, by po pierwsze stworzyć uzupełniający się możliwościami zespół, a po drugie, by odpowiednio przydzielać zadania. Choć powiedzieliśmy już, jakimi grupami zagadnień i w jaki sposób rada seniorów się zajmuje, to przyjrzyjmy się teraz, jakie konkretne tematy są w obszarach zainteresowań rad seniorów.

## 1. Opiniowanie:

- Strategii rozwoju gminy i ich projektów,
- Projektów uchwał i aktów prawa lokalnego dotyczących sfery zadań publicznych,
- Projektów i programów współpracy z organizacjami pozarządowymi,
- Sposobów wykonywania zadań publicznych, w tym zlecania takich zadań do realizacji przez organizacje pozarządowe, czy rekomendacje dla organów gminy,
- Standardów realizacji zadań publicznych,
- Mediacje i opiniowanie w trakcie sporów pomiędzy organami administracji publicznej a organizacjami pozarządowymi.

## 2. W dziedzinie zadań publicznych rady seniorów podejmują następujące tematy, leżące w sferze obowiązków gminy:

- Działania wspomagające rozwój demokracji,
- Pomoc społeczna, działalność charytatywna, ochrona i promocja zdrowia, wspieranie rodziny oraz systemu pieczy zastępczej,
- Działania na rzecz osób w wieku emerytalnym,
- Działania wspomagające rozwój wspólnot i społeczności lokalnych,
- Działania na rzecz kombatantów i osób represjonowanych oraz weteranów,
- Działalność na rzecz rodziny, macierzyństwa, rodzicielstwa, upowszechniania i ochrony praw dziecka,
- Działalność na rzecz osób niepełnosprawnych oraz działania na rzecz przeciwdziałania uzależnieniom i patologiom społecznym,
- Organizacja i udzielanie nieodpłatnej pomocy prawnej oraz zwiększanie świadomości prawnej społeczeństwa,
- Działania na rzecz upowszechniania i ochrony praw konsumentów,
- Działania na rzecz porządku i bezpieczeństwa publicznego,
- Działania na rzecz integracji i reintegracji zawodowej oraz społecznej osób zagrożonych wykluczeniem społecznym,
- Działania na rzecz równych praw kobiet i mężczyzn,
- Działania na rzecz podtrzymywania i upowszechniania tradycji narodowych, pielęgnowania polskości oraz rozwoju świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowej,
- Działania na rzecz mniejszości narodowych i etnicznych oraz języka regionalnego, jak również promocji i organizacji wolontariatu,
- Działania na rzecz pomocy ofiarom katastrof, klęsk żywiołowych, konfliktów zbrojnych i wojen,

- Działania na rzecz rewitalizacji, ekologii i ochrony zwierząt oraz ochrony dziedzictwa przyrodniczego, turystyki i krajoznawstwa,
- Działania na rzecz dzieci i młodzieży, wypoczynku dzieci i młodzieży, wspierania i upowszechniania kultury fizycznej,
- Działania na rzecz integracji europejskiej oraz rozwijania kontaktów i współpracy między społecznościami,
- Budowanie pozytywnego wizerunku osób starszych.

Lista ta nie wyczerpuje oczywiście obszarów, w których działają rady seniorów. Została ona przygotowana według zapisów prawa po to, by propozycje przedstawiane przez radę były zgodne z zapisami prawa. Jak widać są to zapisy stosunkowo ogólne, a więc rada seniorów ma duże możliwości, jeżeli chodzi o przedstawianie propozycji działań. Dobrze, jeżeli proponowane działania dotyczą więcej niż jednej sfery zadań publicznych gminy, już wymienionych w poradniku.

## **Jak działać skutecznie w radzie seniorów?**

Kluczowe dla sprawnego działania rady seniorów jest stworzenie takiego zespołu, który w możliwie pełny sposób zajmie się potrzebami osób starszych na terenie swojego zainteresowania (w gminie, czy w jednostce pomocniczej gminy). Ponieważ najskuteczniejsze rady wywodzą się ze środowisk aktywnie działających, warto już na etapie przygotowywania wniosku o powołanie rady zastanowić się nad tą częścią jej składu osobowego, na który będziemy mieli wpływ. W ramach swojego środowiska warto, po pierwsze przeprowadzić ankietę, kto miałby czas i zasoby do działania w radzie oraz jakimi problemami chciałby się zająć. Proponujemy, aby badanie takie zostało wykonane w formie matrycy kompetencji. Oto instrukcja:

1. Spośród osób, które aktywnie zajmują się problemami dotyczącymi seniorów należy wybrać te osoby, które mają czas, chęci i zasoby do zasiadania w radzie seniorów.
2. Następnie określamy, którymi problemami dana osoba chciałaby się zająć. W niniejszym poradniku opisano, jak katalogować problemy pod kątem inicjatyw lokalnych. Warto taki katalog umieścić nie tylko we wniosku, ale także przedstawić wstępnie zainteresowanym kandydatom.



3. Każdy potencjalny kandydat do rady uzyska więc listę zagadnień, które chciałby realizować w ramach rady seniorów. Kolejnym krokiem będzie stworzenie listy odpowiadającym im zadań publicznych, spośród tych już wcześniej wymienionych. W ten sposób będzie można pokazać, jakie korzyści odniesie gmina dzięki potencjalnym kandydatom.
4. Każdy kandydat powinien określić, jakie posiada kompetencje, wiedzę i doświadczenie w dziedzinie spraw, którymi chce się zajmować.
5. Wreszcie każdy potencjalny kandydat powinien określić, jakimi zagadnieniami nie chce się zajmować oraz jakich funkcji i zadań w ramach rady nie przyjmie.

Tak stworzony zespół konsultacyjny powinien móc podjąć możliwie jak najszersze spektrum tematów dotyczących seniorów. Po wyborach do rady analizę taką uzupełniamy o nowych członków i przedstawiamy w formie ankiety udostępnionej do wglądu członków rady. Chodzi o to, aby wiadomo było, do kogo zwrócić się z konkretnymi procedowanymi problemami. Proszę pamiętać, że brak takich kompetencji czy umiejętności, jak obsługa komputera nie powinien hamować potencjalnych członków rady przed działaniem – co od razu może stać się przedmiotem działania rady – może warto rozpocząć projekt szkoleniowy dla seniorów? Najbardziej liczy się doświadczenie i chęć działania, bo przecież kto, jak nie seniorzy rozumieją najlepiej wyzwania, jakie ich dotyczą. Taka matryca doświadczeń stanowi też cenne narzędzie przy przeprowadzaniu wyborów uzupełniających do rady.

Przy dyskusji o problemach czy opiniowaniu spraw, rada powinna pamiętać o następujących zasadach skutecznego działania:

1. Nie zawsze wszystko musi być idealne – warto, by było wystarczająco dobre. Lepiej jest działać i ulepszać działania w trakcie, niż nie robić nic w oczekiwaniu na idealną procedurę czy projekt.
2. Dobrą praktyką jest przygotowanie spotkań i przedstawienie radnym zestawu zagadnień, jakie będą procedowane podczas sesji. Warto uzupełnić go o zalecane do przeczytania materiały faktograficzne, statystyczne i inne. Dyskusja jest wtedy skuteczna, gdy opiera się na faktach, a nie na emocjach.
3. Podczas dyskusji w obrębie rady warto pamiętać o tym, by argumentacja dotyczyła faktów, a nie osób. Argumenty *ad personam* mają być może charakter sensacyjny, ale też bardzo łatwo prowadzą do impasów, aż do zerwania obrad włącznie. A przecież zależy nam na skuteczności w rozwiązywaniu problemów.

4. Radni powinni się przygotować do swojej wypowiedzi. Nie bój się czytać danych z kartki, jeżeli nie możesz ich zapamiętać.
5. Kiedy nie można osiągnąć konsensusu w obradach, warto sięgnąć jeszcze raz do danych na temat problemu poddanego pod obrady i ustalić fakty, a następnie określić priorytety w dziedzinie rozwiązań, by w ten sposób nadać dyskusji strukturę.
6. Jeżeli rada czegoś nie wie, nie ma danych lub kompetencji, zawsze można zaprosić ekspertów. Warto zrobić to jak najwcześniej – w ten sposób oszczędza się czas i wysiłek.
7. Warto skoncentrować się na dążeniu do pozytywnego rozwiązania problemu. Każdy, nawet najbardziej złożony problem da się podzielić na możliwe do rozwiązania części.
8. Przy przydzielaniu zadań należy wyznaczyć (personalnie), kto jest za nie odpowiedzialny, jak również określić realistyczny termin wykonania zadań. Jeśli nie zostanie to określone, a będzie tylko wiadomo, że ktokolwiek ma zrobić cokolwiek, w terminie na: kiedykolwiek – to nikt i nigdy nie wykona niczego.
9. Używaj kalendarza pracy rady i śledź terminy, w ten sposób nic nie umknie. Kontroluj wykonanie zadań i ich postęp.
10. Doceniaj współpracowników – w zespole siła!

**Wierzmy, że rady seniorów to unikalne narzędzie do zmiany rzeczywistości na lepszą, a nie tylko do zmiany naszych seniorów. Życzymy powodzenia w podejmowanych działaniach.**

Nie zapominajmy jednak, że już ustawodawca, w nowelizacji ustawy o samorządzie gminnym – rozstrzygnął o charakterze rady seniorów. Ma ona bowiem charakter konsultacyjny, doradczy i inicjatywny. Oznacza to, że rada seniorów jest ciałem wyłącznie opiniodawczym i może wyrażać swoje stanowisko zarówno wobec rady gminy, jak i jej organu wykonawczego (skoro ustawodawca tego nie rozstrzygnął, a w samej nazwie określił radę seniorów jako radę gminną). Dla wyjaśnienia dodajmy, że władzę wykonawczą (organ wykonawczy) w gminach stanowią: w wiejskich – wójtowie, w gminach miejsko-wiejskich i miejskich – burmistrzowie, a w dużych gminach miejskich – prezydenci miast. Tak więc oprócz rady gminy, również i do tych osób rada seniorów może wyrażać, czy też zgłaszać swoje stanowisko w sprawach dotyczących danej gminy.

## Przydatne źródła:

1. [http://siecsplot.pl/static/upload/inicjatywa\\_lokalna\\_krok\\_po\\_kroku.pdf](http://siecsplot.pl/static/upload/inicjatywa_lokalna_krok_po_kroku.pdf)  
Podręcznik wdrażania inicjatyw lokalnych opracowany przez sieć SPLOT.
2. <http://partycypacjaobywatelska.pl/>  
Portal Partycypacja Obywatelska zawiera nie tylko opis wielu technik partycypacyjnych, ale także przykłady ich stosowania oraz pokaźną bibliotekę.
3. <http://mappingforchange.org.uk/>  
Strona twórców mapowania społecznościowego (w języku angielskim).
4. [http://irh.org/wp-content/uploads/2013/11/Guide\\_to\\_Community\\_Social\\_Mapping\\_ENG.pdf](http://irh.org/wp-content/uploads/2013/11/Guide_to_Community_Social_Mapping_ENG.pdf)  
Przewodnik, a jednocześnie raport z wdrożenia techniki mapowania społecznościowego (w języku angielskim).
5. <http://zaczyn.org/gdynia-w-dialogu-z-seniorami-tekst-katarzyny-stec/>  
Opis techniki spacerów badawczych realizowanych w Gdyni.
6. <http://www.dzialasz.pl/node/648>  
Opis techniki warsztatów przyszłościowych.
7. [http://partycypacjaobywatelska.pl/wp-content/uploads/2013/08/Partycypacja\\_seniorow\\_Mora.pdf](http://partycypacjaobywatelska.pl/wp-content/uploads/2013/08/Partycypacja_seniorow_Mora.pdf)  
Warsztaty przyszłościowe w Mora w Szwecji.
8. <http://globalnepoludnie.pl/Kampania-WYZYWIC-SWIAT,59>  
Kampania Wyżywić Świat, prezentująca problemy społeczności lokalnych w dostępie do żywności.
9. <http://ziemianarozdrozu.pl>  
Portal Ziemia na Rozdrożu prezentuje zagadnienia zrównoważonego rozwoju w kontekście wyczerpywania się zasobów.
10. <http://naukaoklimacie.pl>  
Portal Nauka o Klimacie wyjaśnia mechanizmy zmiany klimatu oraz obala mity związane z tym zjawiskiem.
11. <http://www.ngo.pl/>  
NGO.pl jest portalem informacyjnym, prezentuje działalność organizacji pozarządowych. Oferuje możliwość kontaktu z grupami działającymi na danym terenie.
12. <http://www.tomnod.com/>  
Rozproszony projekt analizy obrazów satelitarnych (w języku angielskim).
13. <http://www.lightpollutionmap.info/>  
Mapa zanieczyszczenia światłem tworzona przez użytkowników.



Zapraszamy na stronę [www.edukacjaseniora.pl](http://www.edukacjaseniora.pl)

Niniejsza książka powstała w ramach projektu „Mam prawo wiedzieć i działać! Inicjatywy obywatelskie seniorów na rzecz lokalnych społeczności i rozwoju Rad Seniorów”, realizowanego przez Fundację Ziemia i Ludzie. Publikacja prezentuje najważniejsze problemy, jakie obecnie napotyka społeczności lokalne, jak również przedstawia sposoby ich rozwiązywania dzięki partycypacji społecznej. (Pojęcie partycypacja społeczna oznacza udział obywateli w zarządzaniu sprawami społeczności, które są członkami).

W najnowszym wydaniu publikacja uzupełniona jest o informacje na temat Rad Seniorów i ich możliwej roli na rzecz lokalnych inicjatyw ekologicznych i społecznych.

Ważnym dla zespołu Fundacji celem jest zaproszenie seniorów do uczestnictwa w podejmowaniu decyzji w środowiskach lokalnych, a także do włączenia się w prace nieformalnych grup, skupionych wokół problemów ekologicznych oraz włączenie się w działania organizacji pozarządowych. Jesteśmy głęboko przekonani, że to właśnie seniorzy dzięki swojemu głębokiemu doświadczeniu są siłą, która jest w stanie pobudzić społeczności lokalne do wprowadzenia korzystnych zmian, przez współpracę z uniwersytetami trzeciego wieku.

ISBN: 978-83-935905-8-2



**ASOS 2014-2020**

Rządowy Program na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014-2020

Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej



Wojewódzki Fundusz  
Ochrony Środowiska  
i Gospodarki Wodnej  
w Warszawie